

Univerzita Karlova

1. lékařská fakulta

Studijní program: Specializace ve zdravotnictví

Studijní obor: Adiktologie – kombinovaná forma

Tereza Fialová Mikešová

Průřezová studie vybraných právních předpisů v oblasti alkoholu se specifickým zaměřením na metanolovou kauzu

Cross-sectional study of selected legal regulations in the field of alcohol with a specific focus on the methanol case

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: Mgr. Jaroslav Šejvl, Ph.D.

Praha, 2022

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně, a že jsem řádně uvedla a citovala všechny použité prameny a literaturu. Současně prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze mé práce v databázi systému meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Praze, 26. 4. 2022

Tereza Fialová Mikešová

Poděkování:

Děkuji všem lidem, které na své cestě životem potkávám, jsou mi velkými učiteli.

Bohu děkuji za to, že mi takovou příležitost dal.

Výslovně pak děkuji panu Šejvlovi za trpělivost a vedení, svému synovi za naději, rodině za shovívavost a důvěru, všem blízkým i vzdáleným lidem děkuji za podporu.

Identifikační záznam:

TEREZA, Fialová Mikešová. *Průřezová studie vybraných právních předpisů v oblasti alkoholu se specifickým zaměřením na metanolovou kauzu*. [Cross-sectional study of selected legal regulations in the field of alcohol with a specific focus on the methanol case]. Praha 2022. 66 s., Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie. Vedoucí závěrečné práce Mgr. Jaroslav Šejvl, Ph.Dr

Abstrakt

Východiska: V roce 2012 došlo k masivním otravám závadným alkoholem s příměsí metanolu na území celé České republiky. V důsledku intoxikací došlo nejen k úmrtí, ale i poškození zdraví různého stupně. Událost, při které bylo přímo ohroženo veřejné zdraví, přinesla novou zkušenost a mimo jiné také potvrzení v odborných kruzích přijímané teze, že žádný způsob konzumace alkoholu nemusí být bezpečný nebo dokonce zdraví prospěšný, s čímž souvisí potřeba změnit přístup k problematice alkoholu.

Cíl: Cílem bakalářské práce bylo stručnou formou popsat vývoj vybraných legislativních předpisů zaměřených na redukci spotřeby alkoholu na našem území od vzniku samostatné republiky do současnosti a dále popsat postup a aplikovaná opatření orgánů státní správy během metanolových otrav a vliv tohoto fenoménu na další vývoj právních předpisů v kontextu dané události.

Metody: Byla použita obsahová kvalitativní analýza písemných materiálů. V první řadě byly zvoleny vhodné dokumenty vydané orgány státní správy, právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů a mediální sdělení. Získaná data byla následně podrobena kvalitativní obsahové analýze, na základě které byla vytvořena průřezová studie vybraných právních předpisů upravujících problematiku alkoholu se zaměřením na metanolovou otravu.

Výsledky a závěry: Výsledky ukazují, že opatření byla přijímaná koordinovaně, se zaměřením na snížení incidence dalších otrav, těžištěm byla vyhlášená prohibitivní opatření směřující k ochraně spotřebitelů. Významnou roli představovala práce orgánů činných v trestním řízení. V oblasti epidemiologie byly následně publikovány doporučené postupy na základě vyhodnocení nákladové efektivity různých léčebných přístupů. Legislativa se po otravách zaměřila zejména na eliminaci nelegálního trhu s lihem, který byl zdrojem závadného alkoholu. Problematika ochrany zdraví před škodlivými účinky alkoholu se stala součástí strategických materiálů protidrogové politiky. Shrnutí práce může posloužit k rozšíření právního vědomí čtenáře v oblasti regulace spotřeby alkoholu, lihovin a kvality alkoholu. Povědomí o problematice lze využít při plánování intervencí a strategií různého typu v oblasti alkoholu na různých úrovních státní správy. Praktické využití může být i v přímé práci s adiktologickými klienty v rámci uplatnění preventivních přístupů a edukace v oblasti rizik.

Klíčové pojmy: metanol, otravy, prohibice, veřejné zdraví

Abstract

Background: In 2012, there were massive poisonings with harmful alcohol laced with methanol throughout the Czech Republic. As a result of intoxications, not only death but also damage of health of various degrees occurred. The event, which directly endangered public health, brought new experience and, among other things, confirmed the thesis accepted in professional circles that no way of consuming alcohol is necessarily safe or even beneficial to health, which is why there is a need to change the approach to alcohol.

Aim: The aim of the bachelor thesis was to briefly describe the development of selected legislative regulations aimed at reducing alcohol consumption on our territory from the establishment of the independent republic to the present day and to describe the procedure and measures applied by state administration authorities during methanol poisonings and the effects of this phenomenon on the further development of legislation in the context of the event.

Methods: Content qualitative analysis of written materials was used. In the first place, suitable documents issued by state administration bodies, legal regulations published in the Collection of Laws and media communications were selected. The obtained data were subsequently subjected to a qualitative content analysis, on the basis of which a cross-sectional study of selected legal regulations governing alcohol issues with a focus on methanol poisoning was created.

Results and conclusion: The results show that the measures were taken in a coordinated manner, with a focus on reducing the incidence of further poisonings, with the focus on prohibitive measures to protect consumers. The work of law enforcement agencies played an important role. In the field of epidemiology, recommended practices were subsequently published based on an evaluation of the cost-effectiveness of various treatment approaches. Legislation after the poisonings focused in particular on the elimination of the illicit market in alcohol, which was a source of problematic alcohol. The issue of protecting health from the harmful effects of alcohol has become part of strategic drug policy materials. The summary of the thesis can serve to broaden the reader's legal awareness in the field of regulation of alcohol consumption, spirits and alcohol quality. Awareness of the issue can be used in planning interventions and strategies of various types in the field of alcohol at different levels of government. It can also be of practical use in direct work with addiction clients in the application of prevention approaches and risk education.

Key words: methanol, poisoning, prohibitoin, public health

Obsah

Úvod.....	9
1. Teoretická část.....	10
1.1 Úvod do problematiky alkoholu – definice a účinky.....	10
1.2 Historie metylalkoholu.....	12
1.3 Účinky metylalkoholu.....	13
1.4 Historie užívání alkoholu.....	14
1.5 Opatření směřující ke snížení spotřeby alkoholu od vzniku samostatné ČSR do současnosti.....	18
1.5.1 Zák. č. 86/1922 Sb., zákonů a nařízení o omezení podávání alkoholických nápojů.....	18
1.5.2 Zák. č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu.....	20
1.5.3 Zák. č. 86/ 1950 Sb., trestní zákon.....	21
1.5.4 Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon.....	22
1.5.5 Zák. č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu.....	23
1.5.6 Zák. č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi.....	24
1.5.7 Zák. č. 200/1990 Sb., o přestupcích.....	26
1.5.8 Zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů.....	27
1.5.9 Zák. č. 40/ 2009 Sb., trestní zákoník.....	29
1.5.10 Zák. č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek.....	29
2. Metodologie práce.....	30
2.1 Cíl práce.....	30
2.2 Etická hlediska.....	30
2.3 Výzkumné otázky.....	31

2.4	Metody tvorby dat	31
3.	Praktická část.....	32
3.1	Kazuistické vymezení dvou hlavních případů v České republice – příčina masivních otrav metylalkoholem.....	34
3.2	Právní zakotvení nakládání s lihem v České republice	36
3.3	Teoretický rámec odpovědnosti za ohrožení zdraví závadnými potravinami v České republice	38
3.4	Opatření orgánu státní správy a dalších složek	38
3.5	Legislativní změny po zkušenosti s otravami metylalkoholem	46
4.	Diskuse a závěry.....	51
5.	Použitá literatura a citace.....	57

Úvod

Česká republika dlouhodobě drží první příčky ve studiích zaměřených na užívání alkoholu v rámci celé Evropské unie. Zpráva o alkoholu v ČR z roku 2021 (MRAVČÍK et al., , 2021) uvádí průměrnou spotřebu 10 litrů etanolu na obyvatele za rok, včetně seniorů a dětí. Uvedené množství odpovídá denní spotřebě 22 g denně na osobu. Alkohol byl v roce 2016 umístěn na sedmém místě v hodnocení nejvýznamnějších rizikových faktorů v rámci ukazatele DALYs, který představuje riziko úmrtí a ztracených let života. Společenské náklady na užívání alkoholu byly v roce 2007 vyčísleny na částku 16,4 miliard (Zábranský, Běláčková, Štefunková, Vopravil & Langrová, 2007). Většina negativních důsledků je připisována škodlivému a rizikovému způsobu pití. V tomto kontextu byl rok 2012 výjimečný proběhlými metanolovými otravami, neboť došlo k úmrtí a poškození zdraví mnoha osob, bez ohledu na způsob užívání alkoholu (poškození byli lidé různé věkové kategorie s různým sociálním statutem, mezi zemřelými byla také 16 letá dívka). Z tohoto důvodu považuji otravy metanolem za zajímavé téma, které jsem si vybrala ke zpracování v předkládané práci. Vzhledem k tomu, že alkohol provází lidstvo od nepaměti, považovala jsem za zajímavé zmapovat, jakým způsobem se vyvíjel legislativní přístup k užívání alkoholu a ke snížení jeho spotřeby a zda se po zkušenosti s metanolem nějakým způsobem změnil. Tzv. metanolová kauza byla významnou událostí s dopady na veřejné zdraví, při které byla aplikována restriktivní opatření, považuji téma za aktuální také z hlediska nedávných diskusí nad restriktivními opatřeními přijímanými v souvislosti s epidemií Covid – 19. Byl diskutován především jejich účel a bylo kritizováno nedostatečné zdůvodnění přijímaných opatření, což potvrzuje tezi, že základním předpokladem k fungujícímu právnímu systému jsou právní normy a předpisy, jenž jsou společnosti známé a srozumitelné. To je další z důvodů, proč se práce zaměřuje na opatření přijatá během metanolových otrav a následné legislativní změny.

1. Teoretická část

1.1 Úvod do problematiky alkoholu – definice a účinky

Původ slova alkohol má nejpravděpodobněji kořeny v arabském výrazu al-kahal. Sournia (1999) uvádí, že se jedná o označení pro jemný černý prášek z antimonu, který se používal pro líčení očí. Podle Jenče (1998) znamená al-kahal jemnou, ušlechtilou látku. Pojem se v dnešním smyslu slova začal používat až po objevu destilačního mechanismu, pravděpodobně ve 13. století. To bylo za situace, kdy byl destilát používán již pro běžnou konzumaci. Jinak destilační postupy byly objeveny pravděpodobně již v 9. století na arabském poloostrově, produkty byly používány v chirurgii jako antiseptikum (Niklíček & Štein, 1985). Nově získaná látka prchlivého charakteru byla svými vlastnostmi přirovnávána k jemné antimonové substanci.

Z chemického hlediska jsou alkoholy sloučeniny uhlovodíkových derivátů obsahující ve své struktuře OH skupiny. Dva zřejmě nejznámější alkoholy jsou metanol (CH_3OH) a etanol ($\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$) (Štern, 2011). Etanol i metanol jsou bezbarvé tekutiny, trpké chuti, není možné je od sebe sensoricky odlišit. Nejužívanější metoda používaná k detekci alkoholů v toxikologii je plynová chromatografie. (Balíková, 2017). Přítomnost obou látek je prokazatelná také pomocí Ramanova spektrometru (Becherová, Dendisová, Člupek, & Švecová, n.d.). Výhoda Ramanovy spektrometrie spočívá v možnosti analyzovat vzorky bez otevření testované láhve. Pozitivní výsledky jsou poté kontrolně analyzovány přesnější metodou plynové chromatografie.

Alkohol lze definovat dalšími způsoby v závislosti na oboru, který se jím zabývá (toxikologie, sociologie, psychologie, právo trestní i správní, ekonomie, hospodářství, apod.). V této práci budu používat označení alkohol ve smyslu synonyma pro etanol.

Alkohol je bezbarvá tekutina vznikající přirozeně alkoholovým kvašením sacharidů a cukrů pomocí kvasinek a mikroorganismů. Takto získaný produkt je následně používán ve formě alkoholických nápojů s určitými žádoucími i nežádoucími účinky na organismus. Přirozenou fermentací lze získat produkty s etanolem o maximální koncentraci 14 % až 17 % (saké, japonský národní nápoj), vyšší koncentrace se dosahuje destilací. Destilací lze získat alkohol (líh) o maximální koncentraci 99,9 % (Edwards, 2004). Významnou vlastností lihu je schopnost rozpouštět polární i nepochární látky, což umožňuje jeho široké využití jako extrakčního a konzervačního činidla v potravinářství, kosmetických i farmakologických výrobcích. Dalšími žádoucími vlastnostmi jsou např. dezinfekční účinky. Díky nízkému bodu tuhnutí je líh součástí nemrznoucích

směsí. Výborná hořlavost etanol predikuje k využití pro výrobu paliv. Pro využití v technickém průmyslu je možná také syntetická výroba lihu z ethylenu (Jenč, 1999).

Po vnitřním užití se alkohol díky dobré rozpustnosti ve vodě a v tucích snadno vstřebává do krevního oběhu. Metabolizuje se v játrech pomocí alkoholdehydrogenázy na acetaldehyd, který je následně odbourán aldehyddehydrogenázou na kyselinu octovou. Konečným produktem metabolismu je oxid uhličitý a voda (Balíková, 2017). Acetaldehyd má pro organismus toxické účinky v důsledku jeho vysoké reaktivnosti s molekulami jiných látek. Konzument alkoholických nápojů tento stav může pocítit ve formě tzv. kocoviny.

Účinky alkoholu v lidském těle jsou závislé na dávce, tělesné konstituci, rychlosti a účinnosti resorpce. Alkohol je psychotropní, orgánově toxická látka, s výraznou neurotoxicitou, narkotickými účinky a značným závislostním potencionálem. Řadí semezí legální¹ návykové látky (Zima, 2013). Za minimální letální dávku můžeme považovat 500 ml 50% alkoholu. Tato hodnota je však velmi variabilní (Balíková, 2017). Nízké dávky alkoholu konzumenta povzbuzují, zvyšují jeho sebevědomí a hovornost, vyšší dávky naopak působí tlumivě. V závislosti na hladině alkoholu v krvi rozlišujeme 4 stádia opilosti:

- 1.excitační stádium (alkoholemie do 1,5 ‰)
- 2.hypnotické stádium (1,6 ‰)
- 3.narkotické stádium (více než 2 ‰)
- 4.asfyktické stádium – v této fázi hrozí zástava dechu vlivem útlumu dechového centra a oběhu (nad 3 ‰)

Na základě biochemického screeningového vyšetření lze předpokládat intoxikaci či závislost na alkoholu při zvýšené osmolalitě séra (ta se zvyšuje i při intoxikaci metanolem), metabolické acidóze, hypoglykemii, jaterním poškození (především nadlimitní hodnoty aminotransferáz), dále při zvýšených hodnotách kreatininu (Zima, 2015).

Za „bezpečnou“ denní dávku bylo WHO definováno 50 ml destilátu, 2 dcl vína nebo jedno 12° pivo, ale jak bylo již uvedeno shora, účinky a metabolismus jsou závislé na mnoha proměnných, které jsou individuální každému jedinci a nelze tato „doporučení“ generalizovat nebo se na ně spoléhat.

¹ Alkohol je legální pro uživatele za splnění podmínky věku, tedy pro starší 18 let.

1.2 Historie metylalkoholu

Holeček uvádí (2013), že metanol byl znám již ve starověkém Egyptě, kde byl jako produkt pyrolýzy dřeva používán k balzamování mumii. Teprve v roce 1661 byl Robertem Boylem získán čistý metanol pomocí suché destilace ze dřeva zimostrázu. K masivnímu využití nedošlo a metanol byl znovuobjeven v roce 1812 Phillipem Taylorem. Teprve v roce 1926 byla výroba metanolu patentována. V roce 2013 se vyrobilo přibližně 27-29 miliónů tun metanolu (Holeček, 2013). Jeho nízká prodejní cena v porovnání s etanolem a podobné vlastnosti jsou důvodem k masivnímu použití v průmyslu (paliva, rozpouštědlo, přísada nemrznoucích směsí). V článku pojednávajícím o nemrznoucích směsích do automobilů, je uvedeno, že v roce 2011 byla cena 1 litru technického lihu 23,- Kč, zatímco litr metanolu stál přibližně 10,- Kč (Skolil, 2012). Z tohoto důvodu je v současné době metylalkohol velmi oblíbenou přísadou kapalin do ostřikovačů, kde díky ceně nahradil etanol.

V roce 2020 informovala akademie věd, že se českým vědcům podařilo vyvinout novou, ekonomicky nenáročnou metodu získávání metanolu z metanu, v čemž vidí další velký potenciál pro petrochemický průmysl (Klika & Jakeš, 2020). V budoucnosti se tak dá předpokládat zvýšení produkce a dostupnosti metanolu za souběžného dalšího snížení ceny.

O toxicitě metanolu se dlouhou dobu vedly mezi odbornou veřejností polemiky; část odborníků se přikláněla k názoru, že toxické účinky způsobují příměsi metylalkoholu. Např. v Časopise českého lékarnictva z roku 1910 najdeme zmínku o možnosti většího uplatnění methyalkoholu v přípravě farmaceutických prostředků pro zevní použití, s cílem zvýšit jejich spotřebu díky možnému zlacinění (Časopis českého lékarnictva, 1910). Jeden z autorů navrhoval další pokusy s čistým metylalkoholem, zatímco chemický analytik R. Kobert pevně stál za názorem o jeho velmi otravných účincích na centrální nervové ústrojí i v čisté formě bez příměsí. Toto tvrzení podpořil také článek „Ueber die Giftigkeit des Methylalkohols,“ který shrnul výsledky analýzy případů otrav v Hamburku z roku 1922. Provedeným chemickým šetřením bylo jednoznačně potvrzeno, že otravy byly způsobeny čistým metylalkoholem a nikoli příměsí (Reif, 1923).

Leo (1925) shrnul výsledky vlastních experimentů tvrzením, že intoxikace po požití metylalkoholu je způsobena specifickým toxickým účinkem metabolitu kyseliny mravenčí. Do té doby někteří autoři předpokládali, že k otravám organismu dochází na základě acidózy vlivem kyseliny mravenčí. Zároveň vyzdvihl pozitivní terapeutický účinek hydrogenuhličitanu sodného. Dále upozornil, že je nutné zkoumat úlohu formaldehydu. Při své práci vycházel ze zjištění Mayera o účincích kyseliny mravenčí a sodné soli kyseliny mravenčí

publikovaných ve studii o toxických účincích nižších mastných kyselin z roku 1886. Mayer prováděl experimenty s kočkami, psi a králíky. U králíků poukazoval na nekonzistentní výsledky, kteří se tak jeví nevhodní k dalším pokusům. U koček se již při aplikaci 0,4 g mravenčanu sodného na 1 kg váhy projevy příznaky otupělosti, ospalosti, zrychleného dýchání, pohybových obtíží (padání na zadní končetiny). Popsal také anomální pohyby, které neodpovídaly narušení motorických funkcí, předpokládal jejich původ v silném ovlivnění akomodačních funkcí. Při větších dávkách se příznaky ospalosti stupňovaly, docházelo až k exitu (Mayer, 1886). Tyto projevy jsou podobné příznakům otravy metylalkoholem, které v tu dobu nebyly dávány do souvislosti.

I přes známé toxické účinky se stal metylalkohol důležitou průmyslově vyráběnou komoditou. Z tohoto důvodu bylo potřeba stanovit bezpečnostní limity pro expozici metanolu, za tímto účelem byla realizována i studie, kterou publikoval Leaf a Zatman (1952). Autoři studie vycházeli z předpokladu, že jsou zaměstnanci během pracovního týdne opakovaně vystaveni působení metanolových par, které se mohou v organismu akumulovat. Pravidelná expozice by mohla vést k poškození nebo zpožděnému úmrtí, jak bylo pozorováno u zvířat. Zároveň je z předchozích experimentů a provedených studií zřejmé, že různé organismy vykazují výrazné odchylky v citlivosti vůči metanolu, kdy se zdá, že velcí savci a lidé jsou mnohem citlivější, obzvláště v případě inhalace látky. Studie se pomocí experimentu realizovaného na 5 lidských subjektech pokusila objasnit mechanismy absorpce a eliminace metanolu u člověka, kdy byla sledována koncentrace látek v krvi a moči. Předpokládaná maximální koncentrace par, kterou lze považovat za bezpečnou pro pracovníky při expozici 8 hodin denně, byla 300 ppm (0,03 %). Výsledky studie mimo jiné vysvětlují a potvrzují pozitivní účinek etanolu na průběh otravy metanolem, vlivem inhibice metabolické oxidace metanolu.

1.3 Účinky metylalkoholu

Metanol (dřevný líh) se vstřebává prostřednictvím gastrointestinálního systému, inhalací nebo kůží. Dobrá rozpustnost ve vodě i v tucích je příčinou snadného průniku do krevního oběhu skrze buněčné membrány. Negativní účinky jsou způsobeny především toxickými metabolity, které vznikají biotransformací metanolu. Jaterní alkoholdehydrogenáza metanol metabolizuje na formaldehyd, ten je následně aldehyddehydrogenázou transformován na kyselinu mravenčí (Methanol toxicity, 1993). To je příčinou dlouhé latence mezi užitím a prvními příznaky intoxikace. Jak uvádí Lanigan (2001), metabolická acidóza, která je hlavní komplikací intoxikace, je důsledkem hromadění kyseliny mravenčí a může vyvolat útlum buněčného dýchání. Způsobuje také poškození zrakového nervu

a neurologické poruchy. (Yang, 2005). Pelclová a Zakharov (2016) uvádí minimální toxickou dávku 0,1 ml/kg tělesné hmotnosti čistého metanolu, za smrtelnou dávku lze považovat 1-2 ml/kg (100-200 ml). Vždy však záleží na individualitě organismu. Holeček (2013) zmiňuje jako minimální smrtelnou dávku 30 ml metanolu. Příznaky intoxikace se v počáteční fázi podobají příznakům opilosti, což stěžuje včasné stanovení správné diagnózy. Patří mezi ně ztížená koordinace pohybů, euforie, nevolnost, bolest hlavy, rozmazané vidění, narkotické stavy.

První pomoc spočívá v podání 200 ml 40% alkoholu. Podání alkoholu významně snižuje riziko úmrtí, poškození CNS a zraku. Následná terapie cílí na zpomalení metabolismu metanolu, což se děje kontinuálním podáváním etanolu nebo pomocí antidota fomepizolu. Indikována je v těžkých případech také hemodialýza, kdy lepší výsledky vykazuje intermitentní typ dialýzy (Pelclová & Zakharov, 2016). Dle závěrů Zakharova (2014) po zkušenosti s hromadnou intoxikací v ČR je účinnost obou antidot srovnatelná, podání fomepizolu poskytuje nepřímé výhody v použití. Dále se podávají foláty ke snížení hladiny metabolitů, nezbytná je kompenzace metabolické acidózy.

1.4 Historie užívání alkoholu

Nelze jednoznačně určit, kdy poprvé byl alkohol ve formě nápoje či potraviny v historii lidstva požit. Odborníci se shodují, že je tomu pravděpodobně od doby druhé generace zemědělského vývoje (např. Rudgley, 1993) a současné archeologické výzkumy stále posouvají časový horizont podle nových nálezů, které jsou umožněny rozvojem výzkumných technologií. Předchozí výzkumníci byly odkázáni především na práci s dochovanými písemnými prameny a malbami. Keller (1979) nás seznamuje se svou hypotézou o samovolném vzniku prvních kvašených nápojů z běžně dostupného ovoce již v období sběračských kultur. Podle jeho názoru došlo k náhodnému objevu omamných účinkům kvašeného produktu, a tento objev motivoval další lidskou činnost tímto směrem k ovládnutí procesu kvašení. Sournia i Jenč považují za první alkoholický nápoj medovinu, protože med představuje snadno dostupný zdroj cukru ke kvašení. Včely byly podle mytologií chápány jako poslové bohů a medovina byla považována za božský nápoj (Jenč, 1998; Sournia 1999). Např. Buhner (2002, s. 35) ve své knize zmiňuje Orfický mýtus, kde je zaznamenáno, „že *Kronos opil Dia medem, protože „víno“ dosud nebylo.*“

O rozvoji pěstování vína se dozvídáme i prostřednictvím řeckých bájí a mýtů. Z tohoto období máme odkaz na tzv. bakchanálie, které mají původ v uctívání boha Dionýsa. Je zřejmé, že již v té době byly známy důsledky nadměrného pití, což lze usuzovat podle Platónových doporučení ohledně

správného pití z 6. stol. př. n. l. Platón zdůrazňoval, že do 18 let má být pití vína zakázáno, do třiceti let je možné umírněné pití a po dosažení 40 let lze pít bez omezení (Sournia, 1999).

Chápání alkoholických nápojů jako prvku spojujícího pozemský lid s bohy byl součástí mnoha kultur a měl zcela nepopiratelný vliv na způsob a míru užívání alkoholu. I současná monoteistická náboženství jako křesťanství a judaismus považují alkoholické nápoje za něco posvátného, opojné nápoje jsou v náboženských textech zdůrazňovány jako dar smrtelníkům od Boha (Šejvl, Linhartová, & Kalina, 2019). V křesťanství je víno dodnes součástí liturgických obřadů ve formě mešního vína. Zajímavostí je, že právo výroby mešního vína ve střední Evropě mají pouze Arcibiskupské vinné sklepy v Kroměříži. Toto privilegium jim udělil sám Karel IV. (Jenč, 1998). Podobnou snahu o kontrolu „kvality“ používaného nápoje lze sledovat v judaistické tradici, kde se dbá na dodržování zásad košer nejen při výrobě nápojů, ale i pokrmů. V České republice výrobky v provedení košer garantuje např. firma Rudolf Jelínek (Jenč, 1998).

V publikaci Posvátná a léčivá piva se dočteme o kvašených nápojích, které byly tradičně využívány původními indiány, Eskymáky a jinými etnickými skupinami. Tyto nápoje měly také především náboženský (magický) význam a od dnešních alkoholických nápojů se lišily způsobem výroby a používanými rostlinami. Byly plné posvátných rostlin (mnohdy se jedná o tzv. kořenová piva, zajímavé je i používání vřesu), které jim zřejmě mimo jiné dodávaly halucinogenní účinky. Zmiňovaná piva měla nízký obsah alkoholu a byla využívána při různých rituálech. Autor uvádí, že některé z receptů jsou více než 2000 let staré (Buhner, 2002). Tomu odpovídá také nález jednoho z nejstarších pivovarů z oblasti Horního Egypta, jenž je datován do období 3764 – 3537 let př. n. l. Ke sladování byla v tomto případě používána pšenice (Heiss et al., 2020).

V poslední době se využívají různé metody výzkumu v archeologii, které se snaží odhalit rozdíl ve struktuře škrobových zrn z nalezených obilnin, které podle všeho prokazují proces sladování a dalšího zpracování. Poukazují mimo jiné na možnost používání kvašených nápojů. Jeden z výzkumů publikovaný v roce 2018 přinesl poznatky o nález kamenných hmoždířů a důkazů o zpracování pšenice a ječmene sladováním, rmutováním a kvašením. Získaný nápoj byl zřejmě používán během pohřebních rituálů, nález byl učiněn v jeskyni Raqefet (Blízký Východ). Jedná se o nález starý 13 000 let, poukazující na využívání a cílené zpracování obilného zrna mezi příslušníky Natufiánců (Liu et al., 2018).

Z výše uvedeného je evidentní, že užívání alkoholu má velmi dlouhou tradici. Podle různých dochovaných pramenů v minulosti nebyla míra alkoholizace

a alkoholismu ve společnosti vždy tak významným problémem jako dnes. Přikláním se k názoru, že i alkohol může být dobrým sluhou a špatným pánem, záleží na mnoha okolnostech, z čehož také vychází moderní pojetí závislosti jako bio-psycho-socio-spirituálního problému.

Ke změně konzumních návyků vedlo mnoho příčin. Některé události a procesy, které přímo ovlivňovaly míru dostupnosti a kontext užívání alkoholických nápojů, považuji za důležité mezníky a zkusím je stručně shrnout do následujících bodů:

Změna způsobu života různých kultur z kočovného na usedlý, zemědělský typ. Změna byla spojena s procesy sociální stratifikace, rozdělením moci, vznikem elit a „států“. Různé nápoje a potraviny se od těchto dob mohly stávat výsadou různých vrstev, bylo možné je pěstovat (např. vinnou révu, obilniny) a užívat v nadbytku, hromadit zásoby (Bárta, 2017; Bárta & Kovář, 2013). Důležité bylo udržení zásob v požitelné podobě a proces kvašení slouží jako přirozená forma konzervace.

Rozšíření znalosti destilačního přístroje mezi širokou veřejnost. Destilace umožňuje získání vysokoprocentního alkoholu ze stejného množství komodit (i horší kvality). Výroba a distribuce se stává významným zdrojem finančních zisků. Ačkoli v Egyptě byl proces destilace zřejmě známý již 3000 let př. n. l., dle basreliéfů v Memfis (Jenč, 1998) byla tato zkušenost předávána zřejmě pouze mezi zasvěcenými lidmi. V písemných pramenech popisuje destilaci ve 2. – 3. století n. l. alchymista Zosimos. Teprve ve 12. století jsou procesy destilace podrobně popisovány ve veřejnosti dostupných alchymistických spisech. Do 13. století však byly destiláty používány téměř výhradně jako léčivé přípravky, a to zřejmě pouze k zevní aplikaci. Indikaci měli v rukou lékaři a lékárníci (Jenč, 1998).

Alkohol byl od 14. století hojně propagován jako univerzální všelék a stal se důležitou hospodářskou (obchodní) komoditou. Představa dosažení zdraví motivovala jedince k pravidelnému užívání, čímž se zvyšovala poptávka po alkoholických nápojích. Postupně došlo k rozšíření prodeje alkoholu do hostinců, zřejmě i v důsledku zvýšené poptávky, kterou nebyli schopni lékárníci uspokojit. (Sournia, 1999.) Důsledkem v období 16. století bylo omezování pěstování důležitých plodin pro výživu ve prospěch plodin určených k pálení a výrobě alkoholu. Po 30. leté válce se v evropských zemích začaly zavádět různé dávky a poplatky ve spojitosti s alkoholem. Tímto způsobem alkohol a alkoholické nápoje generovaly nezanedbatelné příjmy národním pokladnám a téma alkoholu se stalo významnou součástí politiky. Začaly se rozšiřovat také snahy o regulaci vzniklého „trhu“ udílením povolení k výrobě (Jenč, 1998).

Přechod od řemeslné výroby k průmyslové, v průběhu 19. století, k čemuž došlo v důsledku objevů pasterizace (L. Pasteur), dále díky poznatkům Karla P. Lindeho, které umožnily vývoj moderní chladicí techniky a díky znalostem K. N. Ballinga v oblasti kvašení (Jenč, 1998). Tyto vynálezy rozšířily možnosti obchodu s alkoholem.

Se zvyšující se dostupností alkoholu narůstal také problém alkoholismu a ve společnosti sílila potřeba regulace problematiky právními normami.

Již v Chamurapiho zákoníku (cca 1 800 let př. n. l.), který upravoval vztahy mezi Babyloňany, najdeme ustanovení týkající se alkoholu. Zákoník se zmiňuje především o nežádoucích praktikách ve výrobě alkoholu a stanovuje vyšší trestu za případná provinění (Sournia, 1999; Jenč 1998). I v pozdějších dobách docházelo k regulaci alkoholu primárně v oblasti výroby, distribuce a prodeje. Od 16. století docházelo k výraznému pančování alkoholu, který byl zatížen daněmi v různých podobách (daň z vína, z piva, z lihu) a bylo v zájmu vládnoucích vrstev zamezit případným daňovým únikům.

V 18. a 19. století se začaly odborné lékařské kruhy intenzivně zabývat alkoholem jako původcem zdravotních problémů, např. Thomas Trotter svou prací z roku 1804 usiloval o uznání nezdrženlivého pití jako nemoci (Trotter, 1804). Současníkem Trottera byl Benjamin Rush (1745-1813), lékař a autor publikace Zpráva o působení tvrdých destilátů na lidskou mysl a tělo z roku 1784. Upozorňoval na trvalé škody, které páchá nadměrné pití alkoholu v rámci fyzického i duševního zdraví a devastující účinek alkoholu vyzdvihoval nad důsledky válek a ničivé účinky zbraní. (Rush, 1784). V roce 1849 pak publikoval Magnus Huss průlomové dílo *Alcoholicus chronicus* (Sournia, 1999). Rozšiřující se opilství začalo být významným společenským problémem z hlediska zvyšující se kriminality a snižující se produktivity občanů, stalo se také významným tématem mnoha náboženských a církevních společností. Po celém světě vznikaly první spolky střídmosti. Tlak širší společnosti a ucelená definice alkoholismu umožnily úspěšnější prosazování nových zákonů regulujících užívání alkoholu.

V pramenech českého práva lze najít zmínku o alkoholu již v Břetislavových dekretetách, která byla vyhlášena v roce 1039 v Hnězdně, nad hrobem sv. Vojtěcha. Ta se mimo svá ustanovení, výrazně směřující k upevnění křesťanských zásad, církevní a panovnické moci, zmiňuje také o problematice alkoholu. V dekretetech je jednak odsuzováno opilství, dále je zakázáno svévolně zřizovat nové krčmy (Břetislavova dekreta, n.d.).

Od r. 1852 byl v českých zemích, jakožto součásti Rakousko - uherské monarchie, v platnosti trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích

č. 117/1852 Sb. V právním předpisu lze najít spojitost s alkoholem v § 2 písm. c), který jmenuje důvody vylučující zlý úmysl. Stav opilství byl tehdejší legislativou považován za polehčující okolnost. V § 236 cit. zák. bylo uvedeno, že zločiny spáchané v nahodilém opilství se mají považovat za přestupky. Samotný protiprávní čin opilství byl pak vymezen § 523 cit. zák. Problematiky alkoholu se týkal i § 524 cit. zák., který definoval skutkovou podstatu činu zastaralé opilství².

1.5 Opatření směřující ke snížení spotřeby alkoholu od vzniku samostatné ČSR do současnosti

V této kapitole se budu stručně věnovat legislativním opatřením, která byla přijata od roku 1918 a měla vést k přímé regulaci konzumace alkoholu. Je nutné zmínit, že alkohol je součástí mnoha dalších právních předpisů o různé právní síle (které nebudou uvedeny, neboť přímo nesouvisí s cílem této práce) a spotřeba může být regulována také nepřímou, například prostřednictvím cenové politiky (daněmi). Trestní zákony jsou uvedeny, neboť v mnohém doplňují kontext vzniku právních předpisů náležitých pod správní právo, mimo jiné na základě principu subsidiarity trestní represe.

1.5.1 Zák. č. 86/1922 Sb., zákonů a nařízení o omezení podávání alkoholických nápojů

Jedním ze stěžejních zákonů první republiky, který byl účinný v období od 1. 5. 1922 do 15. 6. 1948 byl zákon č. 86/1922 Sb. (tzv. Lex Holitscher). Na základě tohoto zákona a dále prostřednictvím prováděcího nařízení vlády č. 174/1922 Sb., byl poprvé jasně definován alkoholický nápoj. Za nealkoholický byl považován nápoj, který obsahoval nejvýše 0.5 % alkoholu. Regulováno bylo podávání alkoholu dětem a mladistvým na určených veřejných místech. Dětem, které nedovršily 16 let, bylo zakázáno podávat alkoholické nápoje. Od 16 let bylo povoleno konzumovat pivo a víno. Lihoviny (kořalku, likéry, slivovici, rum) bylo možné prodávat a podávat osobám starším 18 let. K prokázání věku sloužilo úřední potvrzení. Zajímavostí je, že se omezení nevztahovalo na děti, které odnáší alkoholické nápoje mimo výčep osobám ke konzumaci alkoholu způsobilým.

² § 524 Zastaralé opilství. Trest. - Pro zastaralé opilství jako přestupek trestati se mají řemeslníci a nádeníci, kteří pracují na střeších a lešeních, nebo kteří zacházejí s věcmi, s nimiž spojeno je bezpečí ohně, jakož i takové osoby služebné, jichž nebedlivostí oheň snadno může povstati, vězením od jednoho až do osmi dnů, opakuje-li se to, až i do jednoho měsíce a podle okolností i také zostřeným vězením. Trest pro zastaralé opilství ukládá se sice, když bylo veřejné a vrchnost se tudy o něm doví, z povinnosti úřadu, krom toho však jen tehdy, když mistři nebo pánové služební sobě na to u úřadu stěžují.

Původní návrh zákona, který usiloval o absolutní zákaz podávání a prodeje alkoholu osobám do 18 let, se nepodařilo prosadit, i přestože od r. 1905 na našem území vykazovaly výraznou aktivitu protialkoholní hnutí (Zemský spolek proti alkoholismu), od r. 1911 dokonce fungovala protialkoholní léčebna ve Velkých Kunčicích (Šejvl & Miovský, 2017). Během diskuzí v Parlamentu vyšla najevo výrazná názorová nejednotnost ohledně řešení problematiky alkoholismu. V konečné verzi zákona došlo k diferenciaci zakázaných alkoholických nápojů na pivo, víno a lihoviny, což zrcadlilo zažitý přístup k pivu a vínu jako méně škodlivým alkoholickým nápojům a schovávavost vůči pivovarnickým a vinařským tradicím. K velké změně oproti původnímu návrhu došlo také v oblasti trestů, nově byli rozdílně sankciováni živnostníci a ostatní osoby. Prvnímu potrestání měla předcházet výstraha. Zmírňujících změn v zákoně se podařilo dosáhnout představitelům živnostenstva a agrární strany, kdy jako argumenty posloužilo poukazování na negativní důsledky prohibitivního Volsteadova suchého zákona, přijatého r. 1919 v USA (Jančík, 2014). Významným důvodem byly také obavy z finanční ztrát živnostníků, tedy i státu. Prioritou zůstávala svoboda jedince a rozvoj podnikatelské sféry, zákon byl velmi mírný v porovnání s prohibitivním přístupem jiných zemí (Finsko, USA) a jeho účinek diskutabilní. Abstinentské hnutí doufala v pozdější zpřísnění a schválení dalších legislativních opatření, pracovala na osvětě vydáváním periodik nebo pořádáním přednášek.

Lex Holitscher byl výsledkem činnosti poradního sboru proti alkoholismu při MZ, ustanoveného nařízením z roku 1919. Byl považován zejména za preventivní opatření, jehož účelem bylo omezení konzumace u dětí, tedy usilovalo o ochranu nejzranitelnější části společnosti. Děti jsou vůči působení alkoholu nejcitlivější a zároveň se u nich vytváří návyky, které si ponese do dospělosti. Cílem byla ochrana dětí jako naděje národa a eliminace rozšíření „*kořalečného moru*“, jenž se šířil mimo jiné v důsledku rozvoje lihovarnictví v oblasti Slovenska a Podkarpatské Rusi a díky nekontrolovanému rozšiřování domácích palíren (Jančík, 2014). Kořaleční mor se stával čím dál větší zátěží pro policejní orgány a zdravotní zařízení. Z dnešního pohledu byl v době prosazování zákona uplatňován především sociokulturní model závislosti odpovídající pojetí Millerové, byly akceptovány i lékařské poznatky a negativní zdravotní důsledky alkoholu (Millerová, 2011). Zodpovědnost byla kladena na celou společnost. Zjevný je posun v přístupu k problematice oproti trestnímu zákonu č.117/1852 Sb., kdy byl alkoholismus vnímán jako morální selhání jedince, které bylo nutné trestat v případě opilství a škodlivých následků na majetku či při násilnostech.

1.5.2 Zák. č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu

Zákon schválený dne 15. 4. 1948 upravoval problematiku požívání alkoholu ve větší šíři a s větší razancí, než předchozí právní předpis. Mírnější byl pouze v definici alkoholického nápoje, který byl alkoholickým až od obsahu 0,75 % etanolu.

Alkoholismus byl nepřítelem eugenistické filosofii, která se v tehdejší době rozšiřovala (Sournia, 1999). Lidé trpící alkoholismem byli stigmatizováni. Cílem vládnoucích vrstev bylo zajistit vybudování nového státu, k čemuž bylo potřeba praceschopné a zdravé obyvatelstvo. Boj proti alkoholismu získal na významu a byl jednotně podporován formálně socialistickým režimem. Výrazně se uplatnil medicínský model závislosti, který nahlíží na alkoholismus jako na nemoc, kterou je možné a nutné léčit. S přijetím tohoto zákona se stala povinná ambulantní forma léčby. Státem hrazená péče byla definována souvisejícím zákonem č. 49/1947 Sb., o poradenské zdravotní péči.

K boji s alkoholismem sloužila prevence (povinné zdravotní prohlídky, přednášky), částečná prohibice u mladistvých do 18 let, podnapilých osob, osob při výkonu rizikové činnosti či zaměstnání a u osob se sklony k delikventnímu jednání pod vlivem alkoholu. Součástí boje byla také represe ve formě tvrdých finančních sankcí, odnětí svobody nebo odejmutí živnostenského oprávnění. Potíráním alkoholismu byly pověřeny Okresní národní výbory, jejichž výkonným orgánem byly Ústavy národního zdraví, činnost vytvářely také Místní národní výbory, což představovalo účinný systém spolupracujících orgánů státní správy. V rámci pilotního projektu léčebného zařízení u Apolináře v roce 1951 zahájila činnost první záchytná protialkoholní stanice zdravotního charakteru, která reagovala na potřeby a podněty policejních orgánů. Pobyt v protialkoholním zařízení má právní oporu teprve v později přijatém zákoně č. 120/ 1962 Sb., o boji proti alkoholismu.

Boj s alkoholismem na základě přijatého zákona a dalších souvisejících předpisů, byl uceleným promyšleným systémem, který zahrnoval prvky jak primární, tak sekundární prevence ve vztahu k alkoholu. Zároveň byl silným represivním nástrojem, který usiloval o snížení spotřeby alkoholu, eliminaci nežádoucích jevů spojených s užíváním alkoholu a poskytoval ochranu jednotlivci i společnosti před negativními důsledky alkoholu na zdraví. Prioritou zákona byla ochrana zdraví.

1.5.3 Zák. č. 86/ 1950 Sb., trestní zákon

Dalším významným mezníkem bylo přijetí nového trestního zákona č. 86/1950 Sb., schváleného dne 12. července 1950, který nahrazoval již uvedený Zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852.

Účelem nového trestního zákoníku bylo: *„Trestní zákon chrání lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu a jednotlivce a vychovává k dodržování pravidel socialistického soužití. Prostředky k dosažení tohoto účelu jsou pohrůžka tresty, ukládání a výkon trestů a ochranná opatření.“* V hlavě šesté zaváděl ochranná opatření, která mají vztah k alkoholismu. § 69 cit. zák. se zmiňoval o účelu ochranných opatření, mezi které patřila ochranná výchova, ochranné léčení a zabránění. § 70 cit. zák. pak vymezuje pojem ochranné léčení a soud jej mohl nařídit také pachateli, *„který se oddává nadměrnému požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků, dopustí-li se trestného činu v opilosti nebo v jiném podobném opojení nebo trestného činu opilství.“* Jedná se o zavedení nedobrovolné léčby předpisem trestního práva, která doplňovala možnost povinné léčby zavedené ve správním právu zák. č. 87/1948 Sb.

Opilství zůstalo stejně jako v předcházejícím právním předpise trestným činem, který je vymezen v § 186. Následující § 187 uvádí v trestnost také jednání, kdy se v opilost uvede osoba, která je v podnapilém stavu náchylná k výtržnostem. Pachatelem trestného činu se stává i ten, kdo takovou osobu úmyslně opije nebo stav opilosti zvyšuje. Dále je zakázáno požívání alkoholu v situacích, kdy by mohlo dojít k ohrožení života a zdraví lidí nebo ke značné škodě na majetku.

Vzhledem k tomu, že alkohol není definován jako nelegální návyková látka a z hlediska právních předpisů je považován za potravinu, stojí za zmínku také § 203 cit. zák. a § 204 cit. zák., které vymezující jednání, které lze považovat za ohrožení zdraví závadnými potravinami a jinými potřebami.

Skutková podstata TČ „Podávání alkoholických nápojů nezletilým osobám“ je obsažena v § 213 cit. zák. Činu se dopustí, kdo podá osobě mladší 18 let alkoholický nápoj v míře, která může ohrozit její zdraví. Pachatelem se stává i ten, kdo tomu nezabrání, ač je to jeho povinností.

Trestní zákon mimo jiné obsahuje trestné činy „Nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů“, jejichž skutková podstata je uvedena v § 197 cit. zák. a § 198 cit. zák. Zákon doplňovalo nařízení ministerstva spravedlnosti č. 118/1950 Sb., o tom, co se považuje za omamné prostředky, jedy, nakažlivé choroby a za škůdce užitkových rostlin podle trestního zákona. § 2 pak „překvapivě“ mezi jedy řadilo také metanol (dřevný líh).

1.5.4 Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon

Dne 29. 11. 1961 byl schválen nový trestní zákon, který byl s mnoha dalšími novelizacemi v platnosti až do 31. 12. 2009.

V první verzi zákona bylo zajímavé ustanovení o nepřičetnosti, které v prvním odstavci definuje osobu nepřičetnou „Kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný.“ Oproti znění předcházejícího trestního zákona přibyl druhý odstavec, který zmiňuje, že se ustanovení nevztahuje na pachatele, který se do stavu nepřičetnosti přivede požitím alkoholického nápoje či omamného prostředku, byť z nedbalosti. Pozdějšími novelizacemi byl odstavec 2 zrušen.

Proběhla i změna znění zákona u ochranných opatření. V § 25 tohoto zákona bylo ustanoveno, že soud může upustit od trestu i za trestný čin spáchaný ve stavu snížené přičetnosti, a to uložením ochranného léčení, při čemž se opatření opět nevztahovalo na osoby, které se do takového stavu přivedly požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku, byť z nedbalosti. Tato část byla novelizována a v roce 2008 také doplněna o možnost uložení dalšího ochranného opatření ve formě zabezpečovací detence osobám, které spáchaly čin při snížené přičetnosti.

Trestné činy proti rodině a mládeži v hlavě šesté obsahovaly v § 218 trestního zákona vymezení skutkové podstaty činu Podávání alkoholických nápojů mládeži. Oproti předchozímu trestnímu zákonu (§ 213 zák. č. 86/1950 Sb.) se trestného činu dopustí ten, kdo nezletilému podává alkohol soustavně nebo ve větší míře.

Pátá hlava zákona mezi trestné jednání hrubě narušující občanské soužití řadí v § 201 trestního zákona, opilství.

Mezi činy obecně nebezpečné v hlavě 4. byl zařazen TČ Nedovolená výroba a držení omamných prostředků a jedů (§ 187 trestního zákona - § 188 trestního zákona). Nová vyhláška MZ a MS č. 57/1967 Sb., platná do roku 1988 na seznamu zvláště nebezpečných jedů v příloze 1 stále uváděla metanol. Ten zůstal na seznamu zvláště nebezpečných jedů i v nařízení vlády č. 192/1988 Sb., o jedech a některých jiných látkách škodlivých zdraví. Nařízení bylo v platnosti do r. 1999, od tohoto roku již není metanol dle trestního práva považován za jed.

Trestný čin Ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými potřebami byl téměř ve shodném znění jako v předchozím trestním zákoníku vymezen v § 193 trestního zákona a § 194 trestního zákona.

Novinkou byl trestný čin dle § 194a trestního zákona Nedovolená výroba lihu, doplněn novelizací zákonem č. 120/1962 Sb.

Během téměř 50 leté platnosti zák. č. 140/ 1961 Sb. proběhlo mnoho novelizací, které čítaly mezi první a poslední verzí 2153 změn. Některé se dotkly také úpravy alkoholu, závislosti a léčby. Novely probíhaly ve spojitosti se změnami ideologie, společnosti, politického režimu a také poznatků o závislostech. Z tohoto důvodu byly zmíněny pouze „novinky“ z doby vzniku nového trestního zákona.

1.5.5 Zák. č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu

V úvodu zákona schváleného dne 19. prosince 1962 byla „preambule,“ jež v duchu socialistického budovatelství seznamovala s nežádoucími důsledky alkoholismu na společnost. Jednalo se o první systematický právní předpis, který řešil problematiku užívání alkoholu.

Další část vymezovala základní pojmy. § 2 jmenoval prostředky k dosažení cílů boje proti alkoholu.

Protialkoholní politika byla koordinována Ústředním protialkoholním sborem, jehož členové byli jmenováni ministrem zdravotnictví, statut Ústředního protialkoholního sboru schvalovala vláda. V krajích a okresech boj proti alkoholismu řídily národní výbory, které pro potřeby zabezpečení vytyčených úkolů zřizovaly protialkoholní sbory (krajské, okresní, městské). Národní výbory si klady za úkol šíření osvěty a propagace boje proti alkoholismu, propagaci a organizaci volnočasových aktivit pro děti a mládež, organizování populárních i odborných přednášek na školách, v průmyslových a zemědělských závodech, v přípravě řidičů a pracovníků v dopravě (preventivní činnosti), zároveň se snažily zvyšovat právní vědomí seznamováním s platnými protialkoholními předpisy, zajišťovali zásobování nealkoholickými nápoji a jejich propagaci. Důležitým úkolem bylo zřizování potřebných protialkoholních zařízení, jejich účelné rozmístění a zajišťování včasného šetření opilých či podnapilých osob, u alkoholiků zajištění léčby. Byl prosazován dodržování protialkoholních předpisů, především v dopravě a na pracovištích.

Povinnosti byly ukládány protialkoholním sborům, tak i dalším orgánům a organizacím.

Nově bylo zavedeno označování nápojů obsahujících více než 0,75 % etanolu jako alkoholické (nevztahovalo se na lihoviny, pivo, víno).

Následovala část obsahující ochranná opatření. Zákon neomezoval nabídku alkoholu pouze časem, místem nebo určeným osobám jako v předchozím právním předpisu, zmiňoval také boj proti požívání alkoholu v závadných výrobcích a zakazoval domácí pálení lihu. Omezení podávání piva a vína

na tanečních akcích se rozšířilo i na veřejná shromáždění a kulturní akce, na sportovních akcích mohlo být podáváno pouze 10 stupňové pivo a v podnicích závodního stravování pouze 8 stupňové.

Přetrval zákaz podávání alkoholu dětem a mladistvým do 18 let s výjimkou případů, kdy koupí alkoholického nápoje zprostředkovali jiné způsobilé osobě.

Zcela nový byl zákaz vstupu po 20. hodině do veřejných místností, kde se podávají alkoholické nápoje, osobám mladším 15 let, pokud nejsou v doprovodu zletilých osob, jejichž péči byly svěřeny.

Mimo omezení pití před a při výkonu zaměstnání se musela osoba podrobit na výzvu bezpečnostních nebo zdravotních orgánů orientačnímu vyšetření. Zákon zavedl povinnost osobám v podnapilém stavu, dopouštějících se veřejného pohoršení nebo vyjmenovaného ohrožujícího jednání, absolvovat pobyt v protialkoholním zařízení a uhradit náklady.

§ 13 cit. zákona ukládal osobě definované jako alkoholik povinnost podrobit se vyšetření zdravotního stavu a dát se ambulantně léčit podle rozhodnutí zdravotnického zařízení.

Zákon také upravoval v § 14 možnost za určitých podmínek ustanovit náhradního osobu k vyplácení mzdy „alkoholika,“ pokud ostatní výchovná opatření nebyla účinná, a to z důvodu, aby nebyly poškozeny zájmy jeho dětí nebo jiných vyživovaných osob.

Zák. č. 120/1962 Sb. doplnil trestní zákon č. 140/1961 Sb. o TČ dle § 194a „Nedovolená výroba lihu.“ Pachatelem se stal ten, „kdo bez povolení ve větším množství páčil, nebo jinak vyrobil líh nebo kdo líh bez povolení vyrobený větším množství přechovává nebo uvádí do oběhu.“ Trestného činu se dopouštěla i osoba, která neoprávněně zhotovila nebo přechovávala zařízení na výrobu lihu.

1.5.6 Zák. č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi

Účelem tohoto právního předpisu bylo regulovat širší okruh tzv. sociálně patologických jevů (dnes rizikového chování). Úvodní část zákona vymezovala základní pojmy. Poprvé byla v tomto typu právního předpisu definována závislá osoba, ale také jiné návykové látky a kouření. Jiné návykové látky byly definovány jako omamné, psychotropní látky a ostatní chemické látky, jejichž užívání může vyvolat závislost osob na nich, poškozuje zdraví a vede k jiné toxikomanii než alkoholismu. Nikotin pro účely zákona za jinou návykovou látku považován nebyl, kouření bylo zvláštním druhem toxikománie.

Část druhá určovala ochranné prostředky před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, kterými byla především „výchova, omezující opatření, ošetření v protialkoholní záchytné stanici, léčebně preventivní péče, sociální péče a ukládání finančních sankcí.“

Výchova byla pojata jako informování o negativních účincích nadměrného nebo jinak škodlivého užívání, vzděláváním, podporou a vedením ke zdravému způsobu života a zdraví prospěšnému trávení volného času, propagací nealkoholických nápojů.

Omezující opatření se rozšířila o výčet dalších míst zákazu podávání, prodeje anebo umožnění požívání alkoholických nápojů (např. zdravotnická zařízení a podniky určené k zábavě mládeže). Nově přibyl významný zákaz „propagovat požívání alkoholických nápojů, užívání jiných návykových látek a kouření v tisku a v ostatních hromadných informačních prostředcích.“

Zakázáno bylo vyrábět podomácku líh, destiláty a jiné návykové látky nebo upravovat jejich složky k toxikomanickým účelům.

Kouření bylo zakázáno osobám do 16 let, zároveň bylo určeno, na kterých místech nelze kouřit. Tabákové výrobky musely být opatřeny upozorněním na škodlivost kouření. Věková hranice se posunula na 18 let novelizací zákona v roce 1999.

Národním výborům byl přiznán nástroj na tvorbu regulačních opatření na lokální úrovni ve formě omezení podávání a prodeje alkoholu a tabákových výrobků místem a časem. Omezení se mohlo vztahovat také na vystavování alkoholických a tabákových výrobků ve výkladních skříních.

Osoby při výkonu pracovní činnosti povinné podrobit se orientačnímu vyšetření na přítomnost návykové látky se musely při pozitivním výsledku orientační dechové zkoušky nechat kontrolně vyšetřit lékařem prostřednictvím odběru krve. Vyšetření na jinou návykovou látku bylo prováděno lékařským odběrem a vyšetřením moči, případně odběrem vzorků slin a krve. Byl rozšířen okruh osob, které byly oprávněny ke kontrolnímu vyšetření vyzvat.

Ošetření osoby v protialkoholní stanici bylo lépe konkretizováno ve srovnání s předchozím právním předpisem. Ošetřený klient se následně musel zúčastnit výchovy k ochraně před alkoholismem.

Pole § 9 cit. zák. měli závislí občané povinnost se podrobit léčebně preventivní péči. Pokud tak neučinili nebo kladli překážky, mělo být příslušným ústavem národního zdraví rozhodnuto o povinné ambulantní péči. Pokud ani tato nebyla účelná, účinná nebo jestliže závislý odmítl dobrovolně nastoupit do ústavní péče, mohl podle § 9 odst. 4 cit. zák. okresní národní výbor rozhodnout o povinné

ústavní péči. Povinná léčba mohla být indikována opakovaně, v případě, že se nejednalo o „nenapravitelný“ stav. Rozhodnutí o povinné ústavní léčbě mohlo být na návrh dotčené osoby, jejího opatrovníka nebo osoby blízké přezkoumáno soudem. Toto ustanovení bylo teprve v roce 1997 zrušeno na základě rozhodnutí Pléna Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 23/97, Převzetí či držení osoby v ústavní zdravotnické péči bez jejího souhlasu, z důvodu rozporu ustanovení s čl. 8 odst. 6 Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, Předsednictva České národní rady (listina základních práv a svobod) „zákon stanoví, ve kterých případech může být osoba převzata nebo držena v ústavní zdravotnické péči bez svého souhlasu. Takové opatření musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o tomto umístění rozhodne do 7 dnů.“

Zdravotnickým zařízením vznikla ohlašovací a evidenční povinnost, která byla dále upravena jiným právním předpisem.

Nově bylo také zmíněno poskytování sociální péče společensky nepřizpůsobeným závislým po ukončení zdravotní péče s odkazem na jiné právní předpisy zabývající se sociální problematikou.

Třetí část o zákona „o organizaci a řízení ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi“ vymezovala úkoly a působnost jednotlivých orgánů veřejné správy.

Ukládané sankce podle tohoto zákona jsou již pouze finanční, ve formě pokut, bez možnosti věznění.

Prováděcím předpisem zákona byla vyhláška ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí č. 187/1989 Sb., která v první části upravovala zřizování, správu a činnost protialkoholní záchytné stanice. Ve druhé části se pak věnovala tématu poskytování léčebně preventivní péče osobám závislým na alkoholu nebo na jiné návykové látce včetně nikotinu.

1.5.7 Zák. č. 200/1990 Sb., o přestupcích

Zákon schválený 17. května 1990, jehož cílem bylo dosáhnout, aby občané neztěžovali plnění úkolů státní správy, dbali na pravidla veřejného pořádku a občanského soužití.

Stejně jako v trestním zákoně nechybělo ustanovení o nepřičetnosti, kdy se odpovědnosti za přestupkové jednání nezbavuje nepřičetná osoba, která se do tohoto stavu, byť z nedbalosti, přivedla požitím alkoholu nebo návykové látky.

Zákon umožnil za protiprávní jednání ukládat společně se sankcí i ochranné opatření. Omezujícím ochranným opatřením byl zákaz navštěvovat určená veřejně

přístupná místa, kde se mohly podávat alkoholické nápoje nebo kde se konaly sportovní, tělovýchovné a kulturní akce. Toto opatření bylo možné uložit osobám, které se dopustily přestupku na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi (§ 30 cit. zák.), proti veřejnému pořádku (§ 47 cit. zák. a § 49 cit. zák.), a přestupku proti občanskému soužití (§ 49 cit. zák.).

§ 22 odst. 1 a) cit. zák. definoval, že přestupku proti bezpečnosti a plynulosti provozu se dopustí ten, kdo poruší obecně závazný právní předpis o bezpečnosti a plynulosti silničního provozu. Bylo možné uložit sankci do 1000 Kč, ale v případě, že kdy přestupkem bylo odmítnutí dechové zkoušky řidičem motorového vozidla nebo odmítnutí lékařského vyšetření po pozitivní dechové zkoušce, bylo možné udělit trest přísnější do výše 5 000 Kč a uložit zákaz činnosti do jednoho roku.

§ 30 cit. zák. vymezoval přestupky na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi. V prvotní verzi byly ve zmíněné části obsaženy v odstavci 1 písm. a) vymezeny přestupky týkající se neoprávněného podávání a prodeje alkoholu zjevně podnapilým osobám nebo nezletilým. Za protiprávní jednání bylo dále považováno odmítnutí opatření proti škodlivému užívání alkoholických nápojů, aj. Dle § 30 odst. 1 písm. g) se přestupku dopustí osoba, která úmyslně bez povolení vyrobí líh nebo destilát anebo takto vyrobené látky přechovává či uvádí do oběhu.

1.5.8 Zák. č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů

Z důvodové zprávy vládního návrhu na vydání tohoto zákona vyplývá, že důvodem k vypracování bylo usnesení vlády č. 1350 z roku 1999 o Plánu legislativních prací vlády na rok 2000, kteréuložilo MZ vypracování nového zákona o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi. Jako argument byl uveden vývoj epidemiologické situace v oblasti návykových látek v ČR, neaktuálnost předchozího zákona č. 37/1989 Sb. a snaha reagovat na trendy udávané Evropskou unií, do které se chystala ČR vstoupit. Bylo žádoucí uvést v soulad mezinárodní a českou úpravu problematiky a splnit tak závazky vyplývající z Evropské dohody a z mezinárodních smluv, kterými je ČR vázána.

Proces byl ovlivněn směřováním protidrogové politiky ČR, která byla definována koncepčními a programovými dokumenty a začala se rozvíjet na základě přijetí závazků vyplývajících z Úmluv OSN. Počátek ucelené protidrogové politiky u nás je tak datován do 90. let, kdy byly vytvořeny Meziresortní protidrogové komise (později RVKPP), a byly přijaty vládní koncepce

na období 1993 – 1996, poté 1998 – 2000. Od roku 2001 je protidrogová politika definována národními strategiemi (Bém, Kalina, & Radimecký, 2003).

Nově vzniklý zákon ze dne 19. srpna 2005 stanovil „opatření směřující k ochraně zdraví před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami zasahující do prevence, ochrany veřejného zdraví, odstraňování škodlivých účinků, do zdravotní péče, systému sociálních služeb a řady dalších oblastí.“

Byla zavedena pravidla pro prodej a šíření opatření na ochranu veřejnosti před škodlivými účinky alkoholu a tabákových výrobků, definovány byly účinné strategie ke snížení škod vzniklých užíváním návykových látek v pojetí harm reduction a došlo k upravení podmínek provozování substituční léčby. Zákon přenesl odpovědnost na orgány krajů a obcí při zavádění preventivních opatření a při řešení problémů spojených s užíváním návykových látek a zvyšoval jejich pravomoci. To vše při snaze o minimalizaci zásahů do práv jednotlivce, se zdůrazněním individuální odpovědnosti závislého nebo závislostí ohroženého jedince a jeho rodinných příslušníků.

Součástí právního předpisu se stal zákaz požívání alkoholu řidičům motorových i nemotorových silničních vozidel. Oproti předchozímu právnímu předpisu byl alkoholickým nápoj od obsahu 0,5 % alkoholu (sníženo z 0,75 %). Obcím přibyla v rámci samostatné působnosti možnost omezit nabídku alkoholických nápojů, tabákových výrobků a návykových látek na určených místech obecně závaznou vyhláškou obce. Na některá místa veřejná místa byl zakázán vstup zjevně podnapilým nebo návykovou látkou intoxikovaným osobám, pokud byly ve stavu, kterým by bezprostředně ohrožovaly sebe, jiné osoby, majetek nebo veřejný pořádek.

Nový byl zákaz výroby, prodeje a dovozu hraček napodobujících tvar a vzhled alkoholických nápojů.

Vymezena byla působnost různých ministerstev v rámci preventivních opatření.

V zákoně byly definovány typy odborné péče pro závislé nebo osoby škodlivě užívající alkohol, tabákové výrobky nebo jiné návykové látky. Typy odborné péče byly

Novinkou byla krátká intervence, kterou byli povinni provést zdravotničtí pracovníci během výkonu povolání. Ta měla spočívat ve včasné diagnostice škodlivého užívání.

Úpravou prošlo ustanovení týkající se provedení vyšetření na přítomnost alkoholu nebo jiné návykové látky u osob při výkonu „rizikových“ činností. Byly

zpřísněny podmínky, kdy lze tento nástroj použít, před jeho aplikací muselo vzniknout důvodné podezření, že je osoba pod vlivem. Oproti předchozí právní úpravě nebylo možné osoby kontrolovat „preventivně.“

Rozšířen byl výčet veřejných míst, kde bylo zakázáno kouření. Zároveň se konkretizoval způsob, jakým mají být vymezeny a označeny kuřácké a nekuřácké prostory.

1.5.9 Zák. č. 40/ 2009 Sb., trestní zákoník

Dne 1. 1. 2010 vešel v účinnost nový trestní zákoník, který přinesl mnoho změn. Přijetí nového zákona bylo považováno za nezbytné, cílem bylo implikovat model restorativní (znovuobnovující) justice, čehož mělo být dosaženo mimo jiné také rozšířením mimotrestních prostředků a mělo být dbáno na vyvažování preventivních a represivních opatření. Tomuto účelu nemohl ani po mnohých novelizacích sloužit předchozí trestní zákoník, zatížený totalitní ideologií a silně represivním charakterem.

U trestného činu opilství podle § 360 cit. zák. byla zvýšena sazba trestu na 3 až 10 let (u přechodí právní úpravy se jednalo o rozpětí 3 až 8 let).

§ 204a cit. zák. Podání alkoholu dítěti nově uváděl v trestnost nejen podání alkoholu dítěti, ale také prodej nebo jeho poskytnutí a to pokud se jednalo o opakované jednání nebo množství ve větší míře.

V novém trestním zákoníku již chybí trestný čin „Nelegální výroba lihu.“ V důvodové zprávě se lze dočíst, že se jedná již o nadbytečnou skutkovou podstatu, jelikož jednání ve větším rozsahu lze postihovat jako trestný čin podle § 251 cit. zák. Neoprávněné podnikání. Zároveň byl tento skutek doplněn o okolnosti, za kterých lze uložit vyšší trest (dle výše způsobené škody nebo míry získaného prospěchu pro pachatele) a to s argumentací, že v poslední době dochází ve velké míře k nelegální průmyslové výrobě lihu a alkoholických nápojů.

1.5.10 Zák. č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek

Tento zákon upravuje opatření k ochraně před škodami působenými užíváním návykových látek a působnost správních úřadů a územních samosprávných celků při přijímání a provádění opatření podle tohoto zákona.

2. Metodologie práce

Předkládaná bakalářská práce je zaměřena jako průřezová studie právních předpisů upravujících problematiku alkoholu se zaměřením na metanolovou otravu. Metodologicky je bakalářská práce založena na kvalitativní analýze právních a ostatních relevantních dokumentů (právních předpisů a opatření sui generis) a případných mediálních sdělení. Ta byla vynesena a porovnávána v rámci provedené analýzy na časovou osu podle časové posloupnosti vydaných a aplikovaných opatření. Byla provedena obsahová kvalitativní analýza dokumentů vydaných orgány veřejné správy – ministerstva zdravotnictví, ministerstva vnitra, státní zemědělské a potravinářské inspekce, krajské hygienické stanice (a dále právních předpisů publikovaných ve Sbírce zákonů). Tyto dokumenty byly sestaveny jednak podle jejich vzájemného tematického vztahu v kontextu vzniku a vývoje otrav metylalkoholem, tak i s ohledem na jejich časovou působnost. Základní postup při obsahové analýze odpovídal např. pojetí Plichtové (1996), rozdělující proceduru do několika základních fází. Výchozím bodem byla definice a identifikace vhodných dokumentů pro obsahovou analýzu, jejich setřídění, popis a kategorizace. Kategorie byly definovány tak, aby byly od sebe jasně a srozumitelně odlišitelné. Následovala fáze definování základních jednotek a tvorba systému kategorií a těmto kategoriím odpovídajících kódů, kódování. Následovala fáze metakódování za využití metody hierarchického třídění. Poté jsme přistoupili k inferenci závěrů a jejich ověřování. V rámci analýzy jsme rovněž využívali různých jednodušších metod podle Milese a Hubermana (1994) jako je metoda vyhledávání vzorců.

2.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce je stručnou formou popsat vývoj vybraných legislativních opatření směřující k redukci spotřeby a užívání alkoholu na našem území od vzniku samostatné republiky do současnosti a dále popsat postup a aplikovaná opatření jednotlivých orgánů státní správy během metanolových otrav a vliv tohoto fenoménu na další vývoj právních předpisů v kontextu dané události.

2.2 Etická hlediska

S ohledem na to, že práce je zpracována jako kvalitativní případová studie, zaměřená zejm. na analýzu jednotlivých právních instrumentů, použité materiály jsou využity z veřejně dostupných elektronických zdrojů. V bakalářské práci nebyla použita žádná data, která by vedla k identifikaci jakýchkoli živých či zemřelých osob a nebyla identifikována jakákoli eticky sporná hlediska, kromě možnosti pochybení v oblasti citování původních informačních zdrojů.

2.3 Výzkumné otázky

1. Jaké právní předpisy a jaké právní síly byly přijaty od vzniku samostatné republiky k redukci spotřeby a užívání alkoholu a jaké byly uplatňovány v souvislosti s problematikou závadného alkoholu před metanolovou kauzou?
2. Jaký byl postup a přijatá opatření orgánů státní správy a dalších složek po vypuknutí otrav metylalkoholem?
3. Jaké změny zákonů a jiných právních předpisů byly přijaty po zkušenosti s událostí metanolových otrav?

2.4 Metody tvorby dat

Jako zdroj dat sloužily již existující písemné prameny, dostupné také v on - line podobě na oficiálních webových stránkách institucí a orgánů státní správy – Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva vnitra, Státní zemědělské a potravinářské inspekce, Krajské hygienické stanice, Policie ČR, Celní správy. Dalším zdrojem dat byly právní informační systémy ASPI (Automatizovaný systém právních informací) a CODEXIS.

3. Praktická část

Otravy metylalkoholem se objevují již od konce 19. století, ve větší míře pak na počátku 20. století, kdy se rozšířila průmyslová výroba, a zdokonalil se proces purifikace této suroviny. Náhled na metanolové otravy se zásadně změnil s rozvojem nových analytických metod, které umožnily jednoznačné určení příčin intoxikace a tedy potvrzení specifických toxických účinků metylalkoholu, respektive jeho metabolitů. To se poprvé podařilo chemickou analýzou vzorků v roce 1923, získaných po masové otravě dělníků v Hamburku z roku 1922 (Tephly, 1991).

O případech otrav na našem území se lze dočíst v Lidových novinách ze dne 9. prosince 1935, kdy v Praze a okolí došlo k úmrtí 11 osob v souvislosti s požitím pančovaného alkoholu. Nebezpečná kořalka byla vyrobena ze směsi lihu a dřevného lihu (metanolu) jehož obsah byl až 47 % (Lidové noviny, 1935). V článku se toxicita metanolu ještě přičítala jeho příměsím ve formě acetonu a dalších reziduálních látek, nikoli metabolitům metylalkoholu vznikajících po jeho požití.

Situace, kdy dochází v různé míře a rozsahu k otravám metylalkoholem se v průběhu 20. století průběžně objevují na celém světě. Jen od roku 1998 do roku 2012 – kdy byla rozsáhlá otrava metylalkoholem i na území České republiky – bylo ve světě identifikováno 58 ohnisek takových otrav. Při nich bylo zaznamenáno úmrtí nejméně 2767 osob³ (Zhang et al., 2012). Od počátku 21. století byly zaznamenány otravy metylalkoholem zejména v Estonsku (v roce 2001 byla otrava metylalkoholem zjištěna u 154 pacientů, kdy zemřelo 68 osob). Ve Finsku se v roce 2002 otrávil metylalkoholem 33 osob a 5 z nich zemřelo (Muan et al., 2004). Další rozsáhlá otrava metylalkoholem se stala v Tunisku od prosince 2003 do dubna 2004 (Brahmi et al., 2007). V Libyi v březnu 2003 se otrávil přibližně 1050 osob a více než 90 jich zemřelo. V Norsku v letech 2002 až 2006 zemřelo v rámci menších ohnisek metanolových otrav více než 90 osob (Hovda et al., 2005). V Tureckém Bodrumu v roce 2011 bylo intoxikováno metylalkoholem 22 osob a 5 z nich zemřelo (Zhang et al., 2012).

Otrava metylalkoholem v letech 2012 až 2013 v České republice byla velmi specifická, a to nejen svým rozsahem, ale počtem zemřelých. Drobné otravy jednotlivých osob metylalkoholem jsou vykazovány každoročně. Nikdy se však nejednalo o tak rozsáhlou otravu, kdy by musely orgány ochrany veřejného zdraví, státní správy a dalších subjektů provádět tak rozsáhlá opatření, a to včetně omezení prodeje a vývozu alkoholických nápojů. Tato data jsou primárně

³ Nejsou uváděna data za otravu metylalkoholem v roce 2012 v České republice.

dostupná ve výročních zprávách, které vydává Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (viz tab. č. 1).

Tabulka 1: Počet hospitalizací a úmrtí na intoxikaci metylalkoholem v letech 2002 – 2016 (Národní monitorovací středisko, 2017).

rok	počet hospitalizovaných	počet zemřelých
2002	11	0
2003	8	2
2004	12	0
2005	9	3
2006	8	1
2007	2	1
2008	7	1
2009	3	3
2010	11	3
2011	10	3
2012	97	36
2013	15	9
2014	11	7
2015	4	2
2016	3	1

Nejzávažnějším případem otrav metylalkoholem v České republice byla situace, která vznikla v září 2012. S ohledem na evropské poměry se otrávil významný počet uživatelů alkoholu. Jak vyšlo následně najevo, otravu způsobilo protiprávní jednání šestnácti pachatelů. Ti směs vyrobenou z etylalkoholu a metylalkoholu distribuovali jednak dalším výrobcům alkoholu, ale i koncovým uživatelům. K první identifikaci intoxikace metylalkoholem došlo při hospitalizaci dne 3. 9. 2012 v nemocnici v Havířově. První pacient po otravě metylalkoholem zemřel již 5. 9. 2012. Dne 6. 9. 2012 bylo přijato do stejné nemocnice dalších 6 intoxikovaných pacientů. Ještě téhož dne lékaři informovali místně příslušnou Krajskou hygienickou stanici Moravskoslezského kraje. Hlavním úkolem Krajské hygienické stanice bylo posoudit zdravotní rizika spojená s otravou metylalkoholem pro veřejné zdraví. Bezprostředně poté byly ztřeny kontroly

na ověřování původu lihovin a na základě šetření v souvislosti se závažnými zdravotními obtížemi u pacientů v Havířově, byly ve stánku v Havířově objeveny 4 barely s podezřelým alkoholem (Hruška, Vodka, Tuzemák).

Následná legislativní opatření orgánů veřejné správy, a to včetně orgánu ochrany veřejného zdraví, cílily na snižování rizik výskytu, prodeje a požití metylalkoholu.

Pelclová a Zakcharov (2016) uvádí, že na území celé ČR bylo na základě intoxikace metylalkoholem hospitalizováno 107 pacientů z celkového množství 138 otrav. Zemřelo 52 osob. K více než polovině otrav došlo na území Moravskoslezského kraje.

3.1 Kazuistické vymezení dvou hlavních případů v České republice – příčina masivních otrav metylalkoholem

V rámci trestního řízení byly v případě otrav metylalkoholem řešeny dvě hlavní skupiny pachatelů ve dvou oddělených trestních řízeních Krajského soudu v Brně (pobočka ve Zlíně). 21. května 2014⁴ byl vynesena první rozsudek, dne 15. dubna 2015⁵ byl vynesena druhý. Dva hlavní pachatelé (míchači závadné směsi) byli navzdory odvolání odsouzeni k doživotnímu trestu⁶. Distributor, který od nich směs odebral, byl na základě plné spolupráce s vyšetřovateli a policií odsouzen k mírnějšímu trestu 15 let odnětí svobody. Obžalováno bylo dalších 28 osob.

Dva pachatelé si na území České republiky v blíže nezjištěné době, na přelomu měsíců srpna a září 2012, opatřili nejméně 5 000 litrů metylalkoholu, který v Opavě smíchali zřejmě se stejným množstvím etanolu za účelem získání majetkového prospěchu. Vzniklou směs o objemu cca 10 270 litrů prodali dalším osobám, o nichž věděli, že obchodují s lihem a alkoholickými nápoji. Tyto osoby v rozporu s platnými právními předpisy nápoj dále distribuovaly, aniž by si ověřily původ dodané směsi. Upravenou směs následně zpracovaly na Tuzemský rum a Vodka v objemu 2 780 litrů, které poskytly prodejcům do Havířova, Brna a dalších míst. Část směsi o objemu 7 490 litrů byla distribuována dalším spolupachatelům. V některých případech bylo následnou kontrolou zjištěno až 30 objemových procent metylalkoholu.

⁴ Sp. zn. 61 T 1/2014 – 26214.

⁵ Sp. zn. 61 T 3/2014 – 1360.

⁶ Sp. Zn. 6 Tdo 1553/2016.

Žádná z osob se nepozastavila nad neobvykle nízkou cenou směsi a neidentifikovatelným zdrojem, na základě kterého by bylo možné ověřit původ alkoholu a který by deklaroval jeho kvalitu. Pachatelé se rovněž nezabývali případnou zdravotní nezávadností. Prodejní cena se pohybovala od 45,- Kč do 50,- Kč za 1 litr, pokud se jednalo o prostředníka dalšího prodeje. V tomto případě byla směs deklarována např. jako Rum Tuzemák, Hruška, Vodka. Cena pro koncového příjemce byla v rozmezí od 69,40 Kč do 106,60 Kč za 1 litr.

Pachatelé uvedením popsaného množství směsi etanolu a metylalkoholu do oběhu vystavili velké množství spotřebitelů riziku smrti (s ohledem na množství kontaminovaného alkoholu a zcela nekontrolovanému šíření), s čímž měli být srozuměni. Nebezpečnost jejich jednání se významně zvýšila, když bylo 4 500 litrů směsi řetězově distribuováno dalším osobám a v obchodním balení byl alkohol prodáván v rámci maloobchodní sítě potravin. Tímto způsobem došlo k nekontrolovatelnému rozšíření mezi velké množství potencionálních konzumentů, kteří mohli být nebezpečnou směsí ohroženi na životě a zdraví.

Šířená směs měla dle odborných expertíz potenciál usmrtit nebo způsobit vážnou intoxikaci až 158 000 osob.

Závadný alkohol jen v období od 1. září do 31. prosince 2012 způsobil na území České republiky intoxikaci nejméně 117 osob (celkem bylo zaznamenáno 121 případů otravy), kdy v první kauze minimálně u 38 (14 žen a 24 mužů) a v druhé kauze u 5 osob (2 ženy a 3 muži) došlo v přímé souvislosti s otravou metylalkoholem k úmrtí. Nejméně u 50 přeživších (13 žen a 37 mužů) poškozených došlo v přímé příčinné souvislosti k těžké újmě na zdraví⁷. U 43 otrávených přeživších z první kauzy byl bezprostředně ohrožen život, ve druhé kauze došlo k bezprostřednímu ohrožení života 5 osob. Typickými zdravotními následky byla těžká porucha zraku, porucha vnitřního prostředí, poškození systémových a orgánových funkcí, poškození mozku, oběhového systému a dýchacího systému.

V první kauze bylo pravomocně odsouzeno celkem 10 pachatelů, kterým byla soudem vyměřena náhrada škody vůči zdravotním pojišťovnam, poskytovatelům zdravotní péče a poškozeným v celkové výši 57.897.300,30 Kč.

⁷ Těžkou újmou na zdraví se rozumí jen vážná porucha zdraví nebo jiné vážné onemocnění. Za těchto podmínek je těžkou újmou na zdraví: a) zmrzačení, b) ztráta nebo podstatné snížení pracovní způsobilosti, c) ochromení údu, d) ztráta nebo podstatné oslabení funkce smyslového ústrojí, e) poškození důležitého orgánu, f) zohyzdění, g) vyvolání potratu nebo usmrcení plodu, h) mučivé útrapy, nebo i) delší dobu trvající porucha zdraví.

Ve druhé kauze byla soudem vyčíslena náhrada v celkové výši 19.320.994,- Kč 6 pravomocně odsouzeným pachatelům.

3.2 Právní zakotvení nakládání s lihem v České republice

Legislativa týkající se nakládání s alkoholem představuje komplikované téma. Alkoholické nápoje jsou běžně dostupnou potravinou (nápojem) a zároveň významnou obchodní komoditou, která podléhá spotřební dani. Jednotlivé právní předpisy usilují jednak o ochranu zdraví spotřebitele prostřednictvím kontroly kvality a původu výrobku a také o řádné plnění povinností spojených s obchodováním, čímž se snaží zamezit daňovému úniku.

Oblast výroby, nákupu a prodeje lihu (etylalkoholu) je v národní legislativě upravena v několika právních předpisech, kdy za stěžejní považujeme zákon o potravinách⁸. Podle § 10 odst. 1 písm. a), c) tohoto zákona je zakázáno uvádět do oběhu jiné potraviny, než zdravotně nezávadné či neznámého původu. Provozovatel potravinářského podniku, který uvádí potraviny do oběhu, je povinen, kromě jiného, také zabezpečit, aby ve všech fázích uvádění potraviny do oběhu byl k dispozici doklad o původu zboží, viz § 11 odst. 2 písm. c) zákona o potravinách. Dozorovými orgány nad dodržováním povinností vyplývajících z citovaného zákona jsou v případě lihovin jednak Státní zemědělská a potravinářská inspekce, která vykonává kontroly při dovozu, u výrobců, v prodejnách, provozovnách, dále pak orgány ochrany veřejného zdraví, především krajské hygienické stanice (KHS), které vykonávají státní zdravotní dozor v provozovnách stravovacích služeb nebo v celém potravinovém řetězci, jedná-li se o případy možných zdravotních dopadů.

Činnost orgánů ochrany veřejného zdraví je dále vymezena § 23 zákona o ochraně veřejného zdraví⁹. Citovaný zákon je stěžejním právním instrumentem v oblasti ochrany veřejného zdraví a obyvatel a je koncipován na třech základních pilířích: a) stanovuje práva a povinnosti fyzických a právnických osob v oblasti ochrany a podpory veřejného zdraví, b) definuje soustavu orgánů ochrany veřejného zdraví, jejich působnost a pravomoc a c) stanovuje úkoly dalších orgánů veřejné správy v oblastech ochrany a podpory veřejného zdraví.

⁸ Zák. č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, účinného do 31. prosince. 2013.

⁹ Zák. č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Dalším významným předpisem je zák. č. 61/1997 Sb., o lihu, který určuje podmínky pro výrobu, úpravu, skladování, evidenci a oběh lihu. Podle § 13 odst. 2 písm. c) zák. o lihu je zakázáno uvádět do oběhu líh neznámého původu.

Kontrola legálního původu alkoholu, resp. lihovin ve všech typech zařízení společného stravování, byla i před vznikem otrav metylalkoholem v roce 2012 běžnou součástí výkonu státního zdravotního dozoru, který realizovaly hygienické stanice. S ohledem na rizikovost komodity také z hlediska daňového úniku, průběžně probíhaly společné semináře krajské hygienické stanice Moravskoslezského kraje, Celní správy a zástupců Mezinárodní federace lihovin.

Do srpna 2012 Krajská hygienická stanice Moravskoslezského kraje řešila jednotlivé případy, zejména se zaměřením na podezření ze spáchání správního deliktu klamání spotřebitele, ať již z důvodu nižšího obsahu etanolu, než bylo deklarováno na obalu výrobku nebo jeho záměny za jiný, zpravidla levnější druh. Jak bylo zmíněno, úkolem hygienické stanice je provádět kontroly v provozovnách, které jsou až na konci distribučního řetězce u konečného spotřebitele. Není jejím úkolem kontrolovat výrobu alkoholu ani mezičlánky v distribuci – sklady, malo – a velkoobchody (Šebáková et al., 2013).

S původem lihu úzce souvisí problematika značení. Podle § 3 odst. 1 zák. č. 676/2004 Sb., o povinném značení lihu a o změně zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů¹⁰ musel být líh ve spotřebitelském balení, vyrobený na daňovém území České republiky nebo na toto území dovezený, označen kontrolní páskou, nestanovil-li tento zákon jinak. Distribuovaný líh bez kontrolní pásky byl tedy považován za neznačený. U takového výrobku nebylo možné jednoznačně prokázat původ a deklarovat nezávadnost obsahu. Náležitosti označení kontrolní pásky byly explicitně stanoveny v § 5 zákona o povinném značení lihu. Již samotné nakládání s takto neoznačeným lihem bylo ve své podstatě správním deliktem, resp. přestupkem, a to bez toho, aby došlo k dalšímu škodlivému jednání nebo následku.

Nebezpečnost nakládání s lihem neznámého původu, resp. škodlivost takového jednání, je natolik významná a zájem státu natolik důrazný, že tato oblast není řešena pouze nástroji správního práva, ale i instrumenty trestního práva.

¹⁰ Ve znění účinném do 31. prosince 2012.

3.3 Teoretický rámec odpovědnosti za ohrožení zdraví závadnými potravinami v České republice

Trestní právo, které je založeno na principu subsidiarity trestní represe, řadí mezi trestné činy ohrožující život nebo zdraví, i dvě skutkové podstaty, které upravují ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty podle § 156 tr. zákoníku¹¹ a ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty z nedbalosti podle § 157 tr. zákoníku. Trestné je tedy jednání jak v úmyslné, tak i nedbalostní formě. V případě nedbalostní formy zavinění u přečinu podle § 157 tr. zákoníku, je dána odpovědnost v případech, kdy pachatel nezachoval obvyklou míru opatrnosti. Za nedodržení této míry opatrnosti lze považovat i jednání pachatele, který uvádí do oběhu alkoholické nápoje pocházející z nelegálních zdrojů, které sám konzumuje (5 Tdo 721/2014). Pachatel, který měl na prodej a prodával alkohol bez kontrolních pásek a nebezpečný lidskému zdraví, tak porušil důležitou povinnost uloženou zákonem ve smyslu § 156 odst. 1, odst. 2 písm. c) tr. zákoníku a § 157 odst. 2 písm. b) tr. zákoníku. Ačkoli takové označení primárně slouží pro daňové účely, je současně i zárukou, že při výrobě nápojů z lihu byly dodrženy stanovené výrobní normy a postupy (srov. § 1 zákona č. 676/2004 Sb., o povinném značení lihu, ve znění účinném do 30. 11. 2013, nyní § 1 zákona č. 307/2013 Sb., o povinném značení lihu, ve znění pozdějších předpisů).

K uvedenému porušení zákona se současně přihlíželo i z hlediska přečinu porušení předpisů o nálepkách a jiných předmětech k označení zboží podle § 244 odst. 1 alinea druhá tr. zákoníku, neboť zákaz dvojího přičítání téže okolnosti platí jen při posuzování okolností v rámci skutkové podstaty téhož trestného činu (5 Tdo 1332/2014).

3.4 Opatření orgánu státní správy a dalších složek

6. září 2012 byla informována Krajská hygienická stanice Moravskoslezského kraje o závažných zdravotních obtížích pacientů hospitalizovaných na jednotkách ARO v Havířovské nemocnici. Tentýž den byl vznesen dotaz Toxikologickému informačnímu středisku (TIS) na otravu metanolem. Krajské ředitelství policie Moravskoslezského kraje informovalo veřejnost o úmrtích s podezřením na otravu metylalkoholem. Součástí byla výzva občanům ke sdílení informací a ke zdrženlivosti při konzumaci alkoholu nejasného

¹¹ Znak „má na prodej nebo pro tento účel vyrobí anebo sobě nebo jinému opatří“ ve smyslu skutkové podstaty trestného činu ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty podle § 156 tr. zákoníku je jakékoli jednání, které zahrnuje převody od výrobce přes obchodníka až po poskytnutí zboží spotřebiteli (6 Tdo 970/2015).

původu. Policie také požádala média o šíření zveřejněných informací. V Moravskoslezském kraji byly zosřeny kontroly a zahájeno vyšetřování krajské hygienické stanice.

10. září 2012 byl vydán příkaz vrchní ředitelky a zástupkyně hlavního hygienika Mudr. Viery Šedivé, na základě kterého byly KHS vyzvány ke zvýšení intenzity kontrol zaměřených na původ alkoholických nápojů. TIS informovalo zahraniční kolegy v rámci spolupráce EAPCCT¹². Norští kolegové jako odpověď nabídli pomoc ve formě antidota Fomepizolu, který v následujících dnech přivezl Dr. Hovda (Pelclová & Zakharov, 2013). 12.9.2012 bylo požádáno o nouzové povolení k distribuci fomepizolu a ještě téhož dne bylo použito v ČR neregistrovaného léku umožněno schválením specifického léčebného plánu¹³ (Zakharov et. al., 2014).

V pondělí 10. září 2012 byla také vložena první informace o detekci metylalkoholu na území ČR do systém RASFF¹⁴ (Rapid Alert System of Food and Feed). V pátek 14. září 2012 a v pondělí 17. září byla svolána mimořádná audiokonference Výboru pro zdravotní bezpečnost. Dne 19. září podala ČR aktuální informace o metylalkoholu na jednání Stálého výboru Evropské komise pro potravinový řetězec a zdraví zvířat, a stejně tak dne 21. září na jednání téhož výboru v sekci biologické bezpečnosti (MZ, 2012f).

Dne 11. září 2012 zřídil policejní prezident speciální vyšetřovací tým „Metyl“, jehož hlavním cílem bylo koordinovat činnost policie na základě získaných informací, výsledků expertiz a znaleckých zkoumání, shromažďovat a analyzovat informace o výskytu, podezřelé výrobě a distribuci alkoholu na celém území České republiky, vyhledávání a vyšetřování trestných činů ohrožování zdraví závadnými potravinami a jinými předměty (policie, 2012a). Ministerstvo zdravotnictví (dále MZ) vydalo varování široké veřejnosti a sdílelo doporučení Toxikologického informačního střediska, jak postupovat v případě podezření na otravu metylalkoholem.

12. září 2012 vláda Usnesením č. 675, k informaci o řešení problematiky výskytu otravy metylalkoholem, zřídila dočasný krizový štáb k otravám

¹² Evropská asociace toxikologických středisek

¹³ Specifické léčebné programy s využitím humánních neregistrovaných přípravků § 49 zák. č. 378/2007 Sb., o léčivech a o změnách některých souvisejících zákonů, ve znění účinném do 31. března 2013

¹⁴ RASFF je systém rychlého varování, do něhož je Česká republika v rámci členství v EU zapojena.

metylalkoholem. Krizový štáb měl za úkol doporučit rozsah a typ provozoven, kde má být zakázán prodej lihovin a pravidelně informovat vládu. Na základě usnesení vláda rozhodla:

1. Ustanovit dočasný krizový štáb ve složení - náměstek ministra vnitra Mgr. Jaroslav Hruška, vrchní ředitelka pro ochranu veřejného zdraví a řízení hygienické služby Ministerstva zdravotnictví MUDr. Viera Šedivá, náměstek ministra zemědělství RNDr. Jiří Mach, náměstek ministra průmyslu a obchodu Ing. Jiří Jirka, generální ředitel Generálního ředitelství cel JUDr. Ing. Pavel Novotný a policejní prezident Mgr. Martin Červíček.

2. Svolávat operativní zasedání krizového štábu a na něm zajistit pravidelné zhodnocení aktuální situace v oblasti intoxikací metylalkoholem, včetně efektivity realizovaných opatření.

3. Bezodkladně informovat vládu o výstupu jednání krizového štábu a o přijatých opatřeních.

4. Zpracovat ve spolupráci se členy krizového štábu legislativní návrhy, které do budoucna sníží riziko obdobných událostí.

Vzniklo Situační informační centrum Ministerstva vnitra, které se stalo klíčovým bodem pro komunikaci s jednotlivými zástupci meziresortní pracovní skupiny. Policie České republiky a Ministerstvo vnitra dostali zcela volný a ničím (nikým) neomezený prostor k informování veřejnosti, a to zejména s ohledem na prevenci rizik spojeným s metylalkoholem (MV, 2012).

Krajská hygienická stanice Moravskoslezského kraje zřídila informační linku, nepřetržitě obsluhovanou odborným personálem se zdravotnických vzděláním, kde byly zodpovídány dotazy veřejnosti týkající se nejčastěji příznaků otravy metanolem a možnosti vyšetření vzorků zakoupených lihovin. Na webu Krajské hygienické stanice byl vytvořen zvláštní odkaz s denně aktualizovanými údaji o vývoji situaci v kraji, výsledcích kontrolních aktivit a informacemi o rizicích spojených s metylalkoholem v lihovinách (Šebáková, et al., 2013). Byla vytvořena regionální meziresortní pracovní skupina Krajské hygienické stanice Moravskoslezského kraje, Policie ČR, Celní správy ČR, Hasičského záchranného sboru Moravskoslezského kraje, Státní zemědělské a potravinářské inspekce a Krajského úřadu, která zasedala k jednání 2 krát denně (Šebáková & Letošník, 2014).

Regionální meziresortní skupiny vznikaly i v dalších krajích a jejich postup byl obdobný (informování veřejnosti, kontrola vzorků alkoholu pochybného původu, společné kontroly provozoven stravovacích zařízení). Telefonní linka byla

zřízena také Státním zdravotním ústavem, sdílení informací probíhalo prostřednictvím webových stránek.

Dne 12. září 2012 na rostoucí počet případů otrav metylalkoholem reagovalo Ministerstvo zdravotnictví, jako příslušný správní úřad¹⁵, vydáním Mimořádného opatření¹⁶ (MZ, 2012a). Provozovatelům stánků, stánků s občerstvením, mobilních stánků a jiných mobilních a přechodných provozů bylo zakázáno rozlívání alkoholu a prodej lihovin typu destilátů a tuzemáku s obsahem alkoholu nad 30 %, a to až do odvolání. Opatření bylo závazné okamžikem vyhlášení v celoplošném televizním a rozhlasovém vysílání. Opatření bylo rovněž vyvěšeno na úřední desce Ministerstva zdravotnictví a úředních deskách v sídlech krajských hygienických stanic. Porušení opatření zakládalo podezření ze spáchání správního deliktu podle § 92 odst. 2 zákona o ochraně veřejného zdraví¹⁷ s možností uložení pokuty až do výše 3 000 000,- Kč.

Byly zdůrazňovány rizikové znaky, upozorňující spotřebitele na skutečnost, že se může jednat o alkohol neznámého původu:

1. láhev s alkoholem bez kolků¹⁸,
2. láhev s alkoholem bez jakéhokoli označení etiketou, nebo s podezřením na nepravou etiketu (kopie), bez kontrolní pásky,
3. zakoupení na nestandardních nebo podezřelých místech, mimo oficiální distribuční síť – parkoviště, dálniční odpočívadla, podchody, z vozidel, podomní prodejci, tržnice, rozlívány z kanystrů, barelů, apod.
4. alkohol nestandardně levný, neboť spotřební daň činila u čistého etanolu 285,- Kč na 1 l čistého alkoholu,
5. zvýšená rizikovost se týkala zejména alkoholických nápojů, u kterých byl metylalkohol již detekován – vodka, tuzemák, slivovice a borovička¹⁹,

¹⁵ Ve smyslu § 80 odst. 1 písm. g) a za využití § 95 zák. č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, účinného do 31. 10. 2012. Mimořádné opatření bylo účinné jen na území České republiky.

¹⁶ Mimořádné opatření Ministerstva zdravotnictví čj.: MZDR 32037/2012

¹⁷ Zák. č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, účinného do 29. července 2013.

¹⁸ Na kontrolní pásce určené ke značení lihu ve spotřebitelském balení je uveden desetimístní evidenční kód kontrolní pásky, jehož součástí je čtyřmístné registrační odběrné číslo, kód žádosti o přidělení kontrolních pásek a kód zařazení do úrovně podle obsahu etanolu (§ 3 odst. 2 vyhl. č. 149/2006 Sb., o povinném značení lihu podle právního stavu do 25. září 2012).

6. neznámí výrobci (SZPI, 2013) nebo

7. alkohol z neprověřené domácí palírny.

Ode dne vydání mimořádného opatření začala policie z pokynu policejního prezidenta ve spolupráci s hygienickými stanicemi, s místní samosprávou, státní zemědělskou a potravinářskou inspekcí a dalšími subjekty provádět kontrolní akce v provozovnách, stáncích s občerstvením a mobilních stáncích nad dodržováním zákazu prodeje rozlévaného alkoholu a prodeje lihovin s obsahem nad 30 % alkoholu (policie, 2012b).

Dne 14. září 2012 bylo vydáno další Mimořádné opatření MZDR 32317/2012 (MZ, 2012b), které významným způsobem rozšířilo zákaz na provozovatele potravinářských podniků včetně osob provozujících stravovací služby a současně ministerstvo zakázalo nabízení k prodeji, prodej a jiné formy nabízení ke spotřebě lihovin o obsahu etanolu od 20 %, včetně tuzemáku, a konzumního lihu. Důvodem zpřísnění byla nová zjištění ve vyšetřování, kdy byl objeven závadný alkohol v potravinových řetězcích. Byl brán také zřetel na koncentraci metylalkoholu u vyšetřených vzorků závadného alkoholu a potenciální riziko pro spotřebitele. Opatření nabylo účinnosti dnem vydání. K opatření vydalo ministerstvo informaci, kde upřesňovalo jeho rozsah (MZ, 2012c).

V případech, kdy do potravinářského podniku byly lihoviny²⁰ od 20 % a více přineseny hostem, jednalo se o lihoviny neznámého původu a došlo k porušení zákona o potravinách²¹ a tohoto mimořádného opatření. Toto omezení se týkalo i bezúplatného nabízení stanovených lihovin.

Mimořádné opatření se nevztahovalo na lihoviny konzumované v rámci oslav a domácích slavností konaných mimo provozovny stravovacích služeb, resp. mimo jakýkoli potravinářský podnik²².

Stanovené lihoviny nesměly být ani nabízeny, tedy nebylo možné je ani vystavovat v odbytových místech potravinářských provozoven, kam vcházeli

¹⁹ V Moravskoslezském kraji se jednalo o Vodku Lunar a Lašský Tuzemák od výrobce likérka Pod Skalko s.r.o., Vodku Jemnou a Tuzemák od výrobce AB Style, Tuzemák od výrobce Likérka Drak a Wodka Frederic neznámého výrobce (Šebáková, et al., 2013, p. 135).

²⁰ Lihovina je potravina, která je definována v čl. 2 nařízení EU č. 110/2008; obecně lze uvést, že se jedná o alkoholický nápoj určený k lidské spotřebě o minimálním obsahu etanolu 15 objemových procent.

²¹ Zák. č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění do 31. 12. 2013.

²² Pojem potravinářský podnik v sobě zahrnuje i pojem provozovatel stravovacích služeb, a upravuje jej nařízení EU 178/2002.

spotřebitelé; provozovatel je buď musel z těchto míst odklidit, nebo je zakrýt. Stejně tak nesměly být uvedeny v nabídce nápojových nebo jídelních lístků, a to včetně internetové formy.

Dne 17. září 2012 bylo již obviněno 23 pachatelů, kdy 1/3 byli dealeri metylalkoholu a 2/3 jeho prodejci (policie, 2012c).

Dne 18. září 2012 proběhlo 17. zasedání Rady pro rozhlasové a televizní vysílání (RRTV). Předmětem jednání byl právní rozbor legálnosti vysílání reklamy na lihoviny. Rada dospěla k závěru, že po dobu platnosti mimořádného opatření není vysílání reklamy na lihoviny specifikované opatřením v souladu se zákonem o regulaci reklamy. Podle § 2 odst. 1 písm. a) zákona o reklamě²³, se zakazuje reklama zboží, služeb nebo jiných výkonů či hodnot, jejichž prodej, poskytování nebo šíření je v rozporu s právními předpisy. Tedy, reklamu na lihoviny zakázané k prodeji nelze po dobu platnosti zákazu šířit v televizním a rozhlasovém vysílání a prostřednictvím audiovizuálních služeb na vyžádání (RRTV, 2012).

Dne 19. září 2012²⁴ vydalo ministerstvo financí vyhlášku č. 310/2012 Sb., kterou se mění vyhláška č. 149/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 676/2004 Sb., o povinném značení lihu a o změně zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona č. 545/2005. Vyhláška nově stanovila náležitosti, rozměry a ochranné prvky kontrolní pásky pro kolkování lahví s alkoholem. Kolek musel mimo jiné obsahovat slovo „NOVÝ“.

Usnesením vlády č. 689 z téhož dne, bylo uloženo:

1. ministrům zdravotnictví, zemědělství, financí, průmyslu a obchodu zpracování opatření k uvolnění zadržovaných zásob lihovin
2. ministru financí ve spolupráci s ministry vnitra, zemědělství, průmyslu a obchodu, zdravotnictví zpracování analýzy činnosti státní správy v oblasti postihování černého trhu s alkoholem

Dne 20. září 2012 vydalo ministerstvo opatření MZDR 32764/2012 (MZ, 2012d), kterým provozovatelům potravinářských podniků, včetně osob provozujících stravovací služby, zakázalo nabízení k prodeji, prodej a jiné formy nabízení ke spotřebě lihovin o obsahu etanolu od 20%, včetně tuzemáku a konzumního lihu. Současně každému zakázalo distribuci a vývoz lihovin od obsahu 20 % etanolu, včetně tuzemáku a konzumního lihu, mimo území České republiky. Důvodem razantního zásahu byla obava, že nedojde-li k redukci vývozu

²³ Zák. č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Vyhláška nabyla účinnosti dne 26. září 2012.

národním správním orgánem, mohla by tak učinit Evropská unie. Následné zrušení omezení na úrovni Evropské unie by bylo složitější a časově náročnější.

Dne 24. září 2012 oznámil policejní prezident, že jsou již známi všichni významní pachatelé, kteří se podíleli na obchodování s metylalkoholem, a probíhají úkony trestního řízení. Do tohoto dne bylo zajištěno 10 tun metylalkoholu (policie, 2012d).

Dne 27. září 2012 bylo vydáno nařízení vlády č. 317/2012 Sb., kterým se stanoví formulář dokladu o původu některých druhů lihu, destilátu a některých druhů lihovin. Předmětem podzákonné úpravy bylo stanovit formulář dokladu o původu lihu pro potravinářské účely, destilátu a lihovin o obsahu etanolu nejméně 20 % objemových nebo více. Nařízení se vztahovalo na: a) líh zemědělského původu podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 110/2008, v platném znění; b) destilát zemědělského původu podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 110/2008, v platném znění, a c) lihoviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 110/2008, v platném znění, o obsahu etanolu nejméně 20 % objemových nebo více.

Nařízení se nevztahovalo na lihoviny o obsahu etanolu nejméně 20 % objemových nebo více, vyrobené před 1. lednem 2012. Datum výroby lihoviny prokazoval provozovatel potravinářského podniku.

Přechodné ustanovení upravilo, že původ lihu pro potravinářské účely, destilátu a lihovin o obsahu etanolu nejméně 20 % objemových nebo více, které byly uvedeny do oběhu do dne nabytí účinnosti tohoto nařízení, se dokládá způsobem stanoveným tímto nařízením nejpozději do 60 dnů ode dne nabytí účinnosti tohoto nařízení.

Toto nařízení bylo oznámeno v souladu se směrnicí Evropského parlamentu a Rady 98/34/ES ze dne 22. června 1998 o postupu při poskytování informací v oblasti norem a technických předpisů a předpisů pro služby informační společnosti, v platném znění. Nařízení nabylo účinnosti dnem vyhlášení.

V tentýž den bylo ministerstvem zdravotnictví vydáno poslední Mimořádné opatření (MZ, 2012e). Provozovatelům potravinářských podniků včetně osob provozujících stravovací služby bylo zakázáno nabízení k prodeji, prodej a jiné formy nabízení ke spotřebě konečnému spotřebiteli lihovin o obsahu etanolu nejméně 20% objemových nebo více, včetně tuzemáku a konzumního lihu, které byly vyrobeny po datu 31. prosince 2011, pokud nebyly ve všech fázích uvádění do oběhu provázeny dokladem o původu (tzv. „rodným listem“) podle nařízení vlády č. 317/2012 Sb.

Provozovatelům potravinářských podniků byl také zakázán vývoz a distribuce mimo území České republiky u lihovin o obsahu etanolu nejméně 20% objemových, vyrobených po 31. prosinci 2011, pokud nebyly ve všech fázích uvádění do oběhu provázeny dokladem o původu podle cit. nařízení vlády.

Provozovatelům potravinářských podniků včetně osob provozujících stravovací služby bylo přikázáno ve lhůtě 60 dnů ode dne vyhlášení tohoto opatření zlikvidovat podle zákona o odpadech²⁵ lihoviny o obsahu etanolu od 20% objemových ve spotřebitelském balení, pokud otevřením došlo do dne vyhlášení tohoto opatření k poškození nebo přetržení kontrolní pásky. Výjimkou byly lihoviny o obsahu etanolu nejméně 20% objemových nebo více, u nichž byla protokolem o zkoušce z akreditované laboratoře doložena zdravotní nezávadnost. Toto mimořádné opatření bylo zrušeno ke dni 31. října 2013.

Z pohledu metylalkoholu byl považován za bezpečný:

Veškerý alkohol do 20 % objemových alkoholu, tento prodej nebyl nikdy omezen, Veškerý alkohol od 20 % objemových alkoholu vyrobený před datem 1. ledna 2012 a prodejce disponuje dokladem o datu výroby,

Alkohol vyrobený po datu 1. ledna 2012, a je vybaven tzv. „rodným listem,“ tedy identifikuje původ líhu až k lihovaru,

Již otevřené láhve alkoholu v provozovnách musely být zlikvidovány, pokud si je provozovatel nenechal otestovat. U alkoholu, který měly soukromé osoby doma, byla doporučena kontrola podle data výroby. Pokud nebylo datum výroby dohledatelné na láhvi, dalo se dohledat podle šarže²⁶, kdy ta je u velkých výrobců uvedena na internetu. Číslo šarže je povinný údaj.

3. října 2012 vydala vláda Usnesení č. 735 k realizaci „plánu nulové tolerance k černému trhu s lihovinami“, jímž zřídila pracovní skupinu složenou z náměstků ministrů zemědělství, financí, zdravotnictví, průmyslu a obchodu, vnitra, spravedlnosti a zástupců Unie výrobců a dovozců lihovin, Potravinářské komory České republiky a Asociace hotelů a restaurací České republiky. V bodě II. Usnesení č. 735 uložila vláda povinnost zpracovat konkrétní návrh postupu realizace opatření, jejichž cílem byla minimalizace černého trhu s lihovinami v ČR

²⁵ Ve smyslu zák. č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů, podle právního stavu ke dni 31. 12. 2012; hodnoceny podle katalogů odpadů jako nebezpečný odpad 16 03 05*.

²⁶ Šarží se rozumí množství druhově totožných jednotek, které byly vyrobeny za stejných podmínek [§ 2 písm. t) potravinářského zákona].

ministrům financí, průmyslu a obchodu, zemědělství, spravedlnosti, vnitra, zdravotnictví a národnímu protidrogovému koordinátorovi.

29. října 2012 informovala policie o akci „SMOG“, jež byla realizována detektivy ÚOOZ²⁷ a příslušníky ÚRN²⁸. V rámci akce, zahájené 25. října 2012, bylo zajištěno více než půl milionu litrů nezdaněného (mimobilančního) lihu z nelegálních skladů. Činnost policie na tomto případě lihové kauzy probíhala paralelně s vyšetřováním případu metanolových otrav, kdy během odhalování distribuční sítě otráveného alkoholu vyšly najevo spojitosti s osobami, které byly již v minulosti podezřelé z nelegální výroby lihu. Postupně se podařilo odkrývat rozsáhlý černý trh s alkoholem. Organizovaná skupina pachatelů rozsáhlými obchody s nezdaněným lihem způsobila státu škodu v řádu miliard korun. Hlavní aktéři byli obviněni z trestného činu krácení daně, poplatku a podobné povinné platby dle § 240 odst. 1, 3 trestního zákoníku (policie, 2012e). Kauza tzv. „Lihové mafie“, zaměstnávala soudy až do roku 2021.

7. prosince 2012 byla hlavním hygienikem ČR vyhlášena časově omezená akce s možností bezplatné kontroly podezřelých vzorků od všech občanů. 3 kusy vzorků bylo možné nechat zdarma zkontrolovat u středisek KHS. Primárním cílem bylo zabránit případným otravám závadným alkoholem, který stále koloval v nezjištěném množství během období zvýšené konzumace alkoholických nápojů v době Vánoc. Absence kontrolní pásky byla zjištěna u více než poloviny z 1293 otestovaných lahví. U těchto nekontrovaných lihovin laboratorní analýza prokázala v 80% nevyhovující nálezy, kdy u 96 vzorků byl překročen limit metanolu, 315 vzorků pak nevyhovělo z hlediska obsahu technické kapaliny 2 – propanolu (zbytek sloučenin používaných k denaturaci lihu) (Šebáková & Letošník, 2014).

Dne 19. února 2013 věnovala Vysoká škola chemicko - technologická (VŠCHT) policii Ramanův spektrometr. Jednalo se o speciálně upravený přístroj vhodný k detekci metanolu, na jehož vývoji a úpravách pro specifické potřeby policie VŠCHT dlouhodobě pracovala. Přístroj přináší výhody v rychlosti testování, nízkonákladovosti analýzy a zároveň se jedná o příruční, dobře přenosný přístroj vhodný ke screeningu v terénu (ČT24, 2013).

3.5 Legislativní změny po zkušenosti s otravami metylalkoholem

Na základě proběhlých otrav metylalkoholem a vyšetřování další protiprávní činnosti spočívající v nelegální výrobě (mimo jiné použitím denaturovaného lihu),

²⁷ Útvar pro odhalování organizovaného zločinu Policie ČR Služby kriminální policie a vyšetřování

²⁸ Útvar rychlého nasazení Policie České republiky

distribuci a prodeji lihovin za účelem finančního zisku došlo ke změnám několika právních předpisů různé právní síly. K tomuto kroku vyzvala vláda již 3. října 2012 usnesením č. 735 k realizaci plánu nulové tolerance k černému trhu s lihovinami.

Dne 1. prosince 2013 vešel v účinnost nový zákon č. 307/2013 Sb., o povinném značení lihu, který nahradil zákon č. 676/2004 Sb. Předchozí právní předpis vykazoval určitou nejednoznačnost a obtížnou srozumitelnost, především v oblasti problematiky neznačeného lihu. Účelem nového zákona bylo zajistit nakládání s lihem v souladu s platnými právními předpisy, zejména z důvodu omezení vzniku daňových a celních úniků a pro zajištění ochrany spotřebitele lihu. Tímto zákonem mělo být dosaženo užšího sepětí problematiky povinného značení s problematikou správy spotřebních daní²⁹. Zásadní změny, kterými mělo dojít k zamýšlenému účinku, shrnují následující body:

1. Snížení objemu spotřebitelského balení lihu z maximálního objemu 6 l na 1 l, respektive 3 l, jedná-li se o balení ve skle pro zvláštní příležitosti (dárková balení) a zároveň snížení objemu spotřebitelského balení lihu, na který se nevztahuje povinnost značení kontrolní páskou na 0,06 litru.
2. Byl stanoven nový vzor kontrolní pásky, prostřednictvím prováděcí vyhlášky Ministerstva financí č. 334/2013 Sb., k provedení některých ustanovení zákona o povinném značení lihu. Změna byla v grafické úpravě a ochranných prvcích, které měly lépe zamezit opakovanému použití a především došlo k přiřazení kódu (také v elektronicky čitelné variantě), který byl individualizovaný a jedinečný pro každé balení. V minulosti byly vydávány kontrolní pásky se shodným značením celé šarže.
3. Nová pravidla pro prodej rozlévaných lihovin v restauračních a dalších obdobných zařízeních, kdy bylo zakázáno skladování více než jednoho otevřeného spotřebitelského balení lihu jednoho druhu (názvu a výrobce) o objemu do 1 litru na jednotlivém prodejním místě nebo více než 3 kusy skleněných spotřebitelských balení jednoho druhu do 1 litru, pokud byly opatřeny jednocestným uzávěrem. Zakázáno bylo i skladování destilátů z pěstitelského pálení. Tímto způsobem mělo být minimalizováno přelévání alkoholu z jiných balení a opakované plnění lahví.
4. Zavedení registračního systému v rámci distribuce lihu a povinná registrace pro distributory lihu. Za distribuci nebyl považován konečný prodej lihu spotřebiteli ani prodej a převod lihu osobou povinnou značit

²⁹ Zákon č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, ve znění pozdějších předpisů

líh bezprostředně po uvedení tohoto lihu do volného daňového oběhu. Podmínky byly obdobné jako pro registraci osoby povinné značit líh a s přijetím nového zákona se jejich úprava změnila. Novou podmínkou byla povinná kauce v různé výši dle množství odebraných pásek a vybavení daňového skladu funkčním kamerovým systémem se vzdáleným přístupem pro správce daně.

5. Vznikl nový registr kontrolních pásek, osob povinných značit líh a distributorů lihu, který na základě dálkového přístupu zveřejňuje stanovené údaje (evidenční označení kontrolních pásek, které byly převzaty držitelem, identifikace držitele, který pásky převzal a údaje o nakládání s páskou – zda byla vrácena, zničena, ztracena nebo odcizena). Spravováním registru bylo pověřeno Generální ředitelství cel.
6. Byla uložena povinnost držiteli kontrolních pásek elektronicky oznámit správci daně stanovené údaje o převodu lihu v den, kdy k němu došlo. Oznamovací povinnost měl také distributor lihu v den, kdy došlo k prodeji nebo jinému převodu.
7. Povinné bylo vrácení sejmuté neporušené nebo nepoužité kontrolní pásky ze spotřebitelského balení lihu správci daně, pokud nebyla osoba jejím oprávněným držitelem.

V návaznosti na nový zákon o značení lihu došlo 13. září 2013 k přijetí novely zákona č. 309/2013 Sb., kterým se mění zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, Parlamentu České republiky. V příloze 3 cit. zákona Koncesované živnosti, u předmětu podnikání „Výroba a úprava kvasného lihu, konzumního lihu, lihovin a ostatních alkoholických nápojů (s výjimkou piva, ovocných vín, ostatních vín a medoviny a ovocných destilátů získaných pěstitelským pálením)“ byl nově zařazen také prodej těchto produktů, který byl do té doby považován za živnost ohlašovací volnou. Na rozdíl od výroby a úpravy lihu nebyla pro získání koncese k prodeji vyžadována odbornost.

V roce 2016 došlo také ke změně Zákona o potravinách a tabákových výrobcích³⁰ zákonem č. 180/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Nově byla v § 6 odst. 1 písm. c) ustanovena povinnost provozovateli potravinářského podniku zajistit na obalu potravin určené pro spotřebitele nebo

³⁰ Zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, Parlamentu České republiky

zařízení stravovacích služeb označení „jména a příjmení nebo názvu anebo obchodní firmy a adresy sídla provozovatele potravinářského podniku, který potravinu vyrobil, u nápoje obsahujícího více než 20 % objemových alkoholu“.

S ohledem k výsledkům kontrol vzorků lihovin během metanolových otrav a zjištění nežádoucích příměsí ve formě reziduálních zbytků denaturačních činidel vešla dne 6. září 2016 v platnost novela³¹ vyhlášky ministerstva zemědělství o technických požadavcích na výrobu, skladování a zpracování lihu č. 141/1997 Sb. Vyhláška mimo jiné aktualizovala seznam denaturačních prostředků s cílem zabránit jejich snadnému odstranění a možnému zneužití původně zdenaturovaného lihu k výrobě lihovin ke konzumaci.

Významná byla revize Trestního zákoníku a zavedení trestnosti přípravy trestného činu „Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby“ podle § 240 odst. 4 trestního zákoníku³², došlo také ke zvýšení trestní sazby, jedná-li se o čin spáchaný formou mezinárodního organizovaného zločinu. Očekáváno bylo rozšíření možností v rámci vyšetřování policejních orgánů.

Vláda citovaným usnesením č. 735 také vyzvala k urychlení prací na návrhu nového zákona návykových látkách a k realizaci opatření na ochranu dětí a mládeže před požíváním alkoholu. Po mnoha úpravách a několikaletých pracích³³ byl dne 1. ledna 2017 přijat zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. Přistupuje k problematice užívání alkoholu především z pohledu veřejno-zdravotního, kdy jednoznačně usiluje o ochranu veřejného zdraví před účinky škodlivého užívání alkoholických nápojů. Podobným způsobem je přistupováno k problematice tabákových výrobků. Zákon reflektuje aktuální poznatky z oblasti epidemiologie a měl přispět k naplnění cílů dalších strategických dokumentů v oblasti ochrany zdraví (Zdraví 2020 - Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí, Akční plán k omezení škod působených alkoholem v České republice 2015 – 2018) a implementuje postupy vyplývající z mezinárodních smluv a předpisů. Oproti předešlé právní úpravě došlo k rozšíření a zpřísnění opatření směřujících k ochraně dětí a mládeže, včetně zákazu prodejních automatů a omezení on-line formy prodeje. Bylo rozšířeno

³¹ 289/2016 Sb. změna vyhlášky o technických požadavcích na výrobu lihu

³² Na základě předpisu č. 163/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³³ Původním plánem byla pouze novela zákona č. 379/2005 Sb., z podnětu usnesení vlády č. 69 ze dne 26. ledna 2011

spektrum dozorujících a kontrolních orgánů a zároveň došlo ke sjednocení terminologie, postupů a propojení se zákonem o spotřebních daních³⁴ a zvýšení finančních sankcí za jednání v rozporu s citovaným zákonem. Dále byla ve specifických případech přenesena finanční zodpovědnost na osobu pod vlivem návykové látky za náklady vzniklé při odborném lékařském vyšetření. Nově byli zdravotní pracovníci povinováni k provedení orientační diagnostiky rizikového a škodlivého užívání návykové látky (v důvodných případech) a k poskytnutí krátké intervence.

Po metanolových otravách byla na základě „Metodiky vzniku a obnovy zásoby vybraných antiinfektiv a fomepizolu pro ČR ve Všeobecné fakultní nemocnici v Praze“ zajištěna dostupnost antidota fomepizol k naplnění zákona č. 258/2000 Sb., zákon o ochraně veřejného zdraví, v případě život ohrožujících stavů.

³⁴ Zákon č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, ve znění účinném od 01.12.2013

4. Diskuse a závěry

Popsaný vývoj právních předpisů směřujících k redukci spotřeby alkoholu na našem území odráží změny v náhledu na problematiku užívání alkoholu v kontextu dané doby, v té době aktuálních poznatků a potřeb (zájmů) společnosti. Od morálního pohledu na osobní selhání jedince, přes snahy o prosazení silně prohibitivních opatření, dospěla protialkoholní politika k více umírněnému přístupu typu harm – reduction a úsilí o ochranu veřejného zdraví před následky škodlivého užívání alkoholu. Vývoj událostí po metanolových otravách a přijatá opatření během nich, tento přístup jednoznačně potvrzují. První opatření cílila na zjištění příčin masivních otrav a ochranu veřejného zdraví. Velmi rychlá byla reakce orgánů ochrany veřejného zdraví, především krajské hygienické stanice Moravskoslezského kraje, která v rámci více než 50 mobilních hlídek vyslala do terénu 170 pracovníků (Šebáková et al., 2013). Další opatření směřovala k minimalizaci dopadů, zjištění pachatelů, vyšetření souvislostí, k odstranění příčin a k prevenci před podobnými událostmi v rámci plánu boje s černým trhem s lihem. Během metanolových otrav došlo k úzké spolupráci orgánů státní správy, která se ukázala být klíčovou. Vzájemná komunikace, sdílení zkušeností, poznatků a různých pohledů na problematiku, přinesla rychlý výsledek, kdy pachatelé byli velmi brzy dopadeni, a byla zajištěna větší část závadného alkoholu. Pozitivní aspekt meziresortní a mezioborové spolupráce se následně promítl také do nově přijatých legislativních opatření po metanolových otravách ve formě rozšíření spektra dozorových orgánů, zpřesnění a sjednocení terminologie a harmonizaci jednotlivých zákonných norem. Nedílnou součástí byla také činnost orgánů činných v trestním řízení, díky jejichž spolupráci byli dne 24. září 2012 známí hlavní pachatelé, zodpovědní za metanolové otravy a byl odhalen rozsáhlý černý trh s lihem. Je nutno podotknout, že opatření regulativního charakteru nedosahují zamýšleného efektu, není-li jejich dodržování vymáháno a porušování trestáno za přispění represivních složek. Složitost problematiky a nezbytná vyváženost mezi užívanými nástroji je jedním z důvodů, proč je žádoucí protialkoholovou, stejně jako protidrogovou, politiku řídit napříč dotčenými ministerskými resorty, má-li být efektivní.

Navzdory vysokému nasazení všech zainteresovaných orgánů státní správy a mnoha plošným opatřením, včetně dočasného zákazu prodeje lihovin s obsahem nad 20 objemových procent alkoholu, který nemá v historii České republiky obdoby, došlo k úmrtí 52 osob a u více než 80 dalších intoxikovaných osob došlo k poškození zdraví, v některých případech trvalého charakteru.

Náhrada škody byla soudem určena ve výši 57.897.300,30 Kč v první kauze, ve druhé kauze byla vyčíslena škoda 19.320.994 Kč. V reakci na metanolové otravy byly publikovány odborné studie zabývající se finančními dopady. Rulíšek a kolektiv (2017) je autorem studie porovnávající náklady na hospitalizaci při použití antidota fomepizolu a při léčbě etanolem. Náklady na hospitalizaci nemusí být definitivními výdaji, vzhledem k závažným dlouhodobým důsledkům intoxikace, odhad dalších nákladů na postakutní péči o přeživší metanolové otravy v České republice shrnuje ve své studii Barták et al. (2020).

Otravy metanolem byly výjimečnou událostí s potencionálním rizikem ohrožení života a zdraví velkého množství lidí, kdy otrávená směs ve zjištěném množství byla dle odhadů způsobilá poškodit 158 000 osob. Tomu odpovídaly také první kroky a opatření orgánů státní správy, které byly zaměřeny na ochranu veřejného zdraví se snahou zamezit dalším otravám. Práce, popisující metanolové otravy z pohledu aktivit Krajské hygienické stanice Moravskoslezského kraje, publikovala Šebáková, Letošník a Michálková (2013) a Šebáková, Letošník (2014).

Práce publikované Zakharovem a dalšími pak shrnují klinické aspekty otrav (Zakharov, Navrátil, & Pelclová, 2014; Zakharov, Pelclová et al., 2014; Zakharov, Pelclová et al., 2015; Zakharov, Pelclová et al., 2016). Zaměřují se na epidemiologii, léčbu a shrnují data, která mohou v případě dalších podobných událostí pomoci s aplikací co nejefektivnější léčebné intervence. Zakharov se na základě zkušeností s metanolovou kauzou podílel spolu s dalšími odborníky na vzniku mezinárodního dokumentu, který shrnuje aktuální poznatky z oblasti otrav metylalkoholem a slouží jako seznam doporučených postupů pro případ podobných událostí (Hosseini Hassanian-Moghaddam et al., 2019).

V roce 2019 publikoval Šejvl a kolektiv výsledky studie, v rámci které byla analyzována reakce vlády na epidemii metanolu. Vyhodnocována byla opatření jednak z pohledu možného dopadu na nové případy otrav, druhak z pohledu uplatněných přístupů definovaných nadnárodními koncepčními materiály (Evropský akční plán pro snížení škodlivého užívání alkoholu, Globální strategie WHO pro omezování škodlivého požívání alkoholu)(Šejvl et al., 2019). V článku je poukázáno na nedostatečnou pozornost věnovanou jiným než zdravotním důsledkům otrav. S tímto konstatováním zcela souhlasím. Za důležitou považuji také otázku, jakým způsobem byla poskytnuta krizová intervence a následná péče, zda byly přeživší osoby podporovány v integraci traumatické zkušenosti a zda byla snaha zamezit případnému riziku vzniku škodlivého užívání alkoholu, pro které může být traumatická událost spouštěčem. Především s ohledem na to, že otravami byli poškozeni mnozí lidé s různými sociálními statuty, v různé věkové kategorii a k otravě mohlo dojít při jednorázovém či rekreačním užití alkoholu.

Zdravotní poškození mnohým mohlo přinést trvalé snížení kvality života i v jiných oblastech, problémem mohlo být uplatnění na pracovním trhu a další sociální aspekty, které nejsou ve studiích uváděny.

Ojedinelá je práce Běláčkové, která se zaměřila na způsob užívání alkoholu a změny návyků u konzumentů alkoholu v důsledku rizika otravy metanolem a vyhlášených opatření prohibitivního charakteru (Běláčková, Janíková, Vacek, Fidesová, & Miovský, 2017).

Zaměření většiny studií na zdravotní a epidemiologickou komponentu odpovídá přístupu, který byl zvolen při řešení otrav metylalkoholem, kdy hlavní snahou bylo snížení rizika poškození, což také odpovídá zjištěním předložené bakalářské práce. K tomu byla aplikována prohibitivní opatření, regulující nabídku vybraných lihovin prostřednictvím zákazu jejich prodeje, s ohledem na situaci, kdy nebylo možné jednoznačně identifikovat zdroje závadného alkoholu. Jako důležité preventivní opatření s cílem zamezit otravám lze označit možnost bezplatného testování vzorků alkoholu v průběhu prosince 2012, kdy bylo od občanů předáno krajským hygienickým stanicím 6 970 vzorků, z nichž bylo 683 vyhodnoceno jako nevyhovující (346 vzorků bylo nevyhovující obsahem metylalkoholu, 430 vzorků nevyhovělo svým obsahem isopropanolu), (Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky [RVKPP], 2017).

Vzhledem k tomu, že závadný alkohol pocházel z nelegální produkce, byla další opatření směřována ke zlepšení kontroly trhu s lihovinami, respektive k eliminaci nelegálního trhu. Za tímto účelem byl přijat nový zákon o povinném značení lihu, zákon č. 307/2013 Sb., který přinesl mnoho změn a poskytl nové nástroje ke sledování pohybu jednotlivých výrobků definovaných lihovin, došlo k revizi trestního zákona č. 40/2009 Sb. v oblasti postihování přípravy trestného činu „Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby,“ byla zavedena koncese na živnostenské podnikání v oboru prodeje lihovin (novela živnostenského zákona č. 305/2013 Sb.). Dále došlo ke změně vyhlášky č. 141/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobu, skladování a zpracování lihu, změna proběhla v oblasti denaturačních činidel, s cílem zamezit použití denaturovaného lihu při výrobě nelegálních alkoholických nápojů za účelem zisku. K dalším dílčím změnám došlo i v zákoně č. 146/2002 Sb., o Státní zemědělské a potravinářské inspekci, dále v zákoně č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a v zákoně č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních.

Dále byl přijat nový zákon regulující spotřebu alkoholu, zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek. Citovaný zákon ve větší míře omezuje podávání a prodej alkoholických nápojů dětem a mladistvým, ve větší míře přenáší zodpovědnost také na prodejce

alkoholických nápojů. Rozšířil se výčet míst, kde je zakázáno vstoupit osobě zjevně pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky, především o místa, kde se pohybují děti (dětská hřiště apod.). Došlo také k harmonizaci s ostatními zákony v oblasti alkoholu a k implementaci doporučení Evropské unie k provádění efektivních opatření ke snížení spotřeby alkoholu a doporučení ze strany Světové zdravotnické organizace, která považuje za klíčové omezení dostupnosti alkoholických nápojů, omezení marketingu a propagace a regulaci ceny. Jedním z významných důsledků přijatých prohibičních opatření byl zákaz reklamy na lihoviny s vymezeným množstvím alkoholu. Především s ohledem k situaci, kdy se v České republice nedaří ve větší míře redukovat propagaci a marketing v oblasti alkoholických nápojů, ačkoli Rada Evropské unie konstatuje, že dle vědeckého stanoviska mají velký vliv na chování spotřebitelů.

Cílem práce bylo stručně popsat vývoj některých legislativních opatření směřujících ke snížení spotřeby a užívání alkoholu na našem území od vzniku samostatné republiky do současnosti, popsat aplikovaná opatření orgánů státní správy během otrav a vliv na další vývoj právních předpisů. Tento cíl se podařilo naplnit.

Za nejdůležitější v rámci celé události považuji vzájemnou spolupráci mezi jednotlivými orgány státní správy, na základě které došlo následně ke zpřesnění mnoha postupů a harmonizaci právních předpisů.

Daná zjištění považuji za klíčová pro další plánování protialkoholní politiky. Je důležité nenahlížet na problematiku škodlivého a rizikového užívání alkoholu pouze ze zdravotního pohledu, nezbytný je vyvážený přístup s komplexním řešením regulace nabídky i poptávky, zavádění preventivních opatření a opatření ke snižování škod.

Je důležité reflektovat mnohé souvislosti, například, že metanolovým otravám předcházelo zvýšení spotřební daně z lihu (1. ledna 2010), která se zvýšila z 26 500 Kč za hektolitr etanolu na 28 500 Kč. Zvýšení daně nepřímo poskytovalo možnost zvýšení zisků výrobcům nelegálního alkoholu, kteří používali denaturovaný líh osvobozený od daně, také využívali dovoz ze zahraničí. Jak vyplývá z některých zjištění, veškerá činnost s nelegálním alkoholem byla motivována vidinou finančního obohacení se. Poškození spotřebitelé pak obvykle kupovali alkohol ve snaze ušetřit (mnohdy se jednalo o alkohol v prodejnách a lahvích, které nemusely budít dojem nelegální výroby). Ačkoli nelze zvýšení daně považovat za příčinu otrav, je potřeba na něj nahlížet jako jeden z mnoha aspektů, který k rozvoji nelegálního trhu přispěl. Událost lze vnímat jako upozornění, že opatření je potřeba přijímat koordinovaně, se zajištěním dostatečných kontrolních mechanismů a možností účinné represe, která

v konečném důsledku zajistí ochranu spotřebiteli. Dále je nutné stále edukovat spotřebitele o jednotlivých rizicích plynoucích z užívání alkoholu (včetně určitého povědomí o procesech výroby, kdy výroba lihovin přináší z pohledu otrav určitá specifika). Na nedostatečnou informovanost a mýty mezi uživateli alkoholu upozornila v již zmiňované práci Běláčková (Běláčková et al., 2017). Je důležité pokračovat v diskurzu vzájemné spolupráce jednotlivých orgánů státní správy a přijímat koordinovaná opatření tak, jak se to podařilo v případě metanolových otrav za účelem dosáhnout vytyčených cílů.

Téma metanolových otrav lze považovat za aktuální, k dalším masivním otravám alkoholem došlo v souvislosti s epidemií COVID-19. Média informovala o otravách v Íránu, ke kterým došlo na základě víry v protektivní účinky alkoholu před nákazou koronavirem. Vzhledem k tomu, že je v muslimské zemi užívání alkoholu významně restriktivně regulováno, byl užíván nelegálně vyrobený alkohol s metanolem. Důsledkem bylo dle informací přibližně 1000 intoxikovaných osob a 300 zemřelých (www.irozhlas.cz, 2020).

Toxické účinky metanolu se staly významným tématem v období epidemie také z důvodu zvýšené poptávky po dezinfekčních přípravcích (Jairoun, A., Hemyari, S., & Shahwan, M., 2020). Na trhu se objevily výrobky obsahující metylalkohol, které působí toxicky také při inhalaci nebo styku s pokožkou. Smrtelné účinky pak přípravky měly především při vnitřním užití, což není ojedinělým jevem, ale běžnou praxí např. u osob bez domova nebo u nízkopříjmových občanů. Ke konzumaci mohlo docházet také cíleně v již zmiňované víře v eliminaci viru dezinfekčním účinkem (Hilton, 2020).

Rizikovitost metanolu byla uznána na úrovni Evropské unie, kdy bylo zhodnoceno zdravotní riziko plynoucí z použití toxické látky v kapalinách do ostříkovacích kapalin a směsí pro odmrazování skel a dne 18. dubna 2018 bylo přijato opatření ve formě Nařízení Komise (EU) 2018/589 k omezení jeho použití. Návrh pro omezení použití metanolu v ostříkovacích kapalinách a denaturovaném lihu pro jeho rizikovitost předložilo 16. ledna 2015 Polsko. Použití metanolu do denaturovaného lihu nebylo nakonec omezeno pro nedostatek údajů k posouzení socioekonomických dopadů. V době dokončování závěrečné práce, 9. dubna 2022, se lze paradoxně v médiích setkat s informacemi o úmrtí 13 osob a dalších třech ve stavu ohrožení života po konzumaci denaturovaného lihu s obsahem jedovatého metanolu (Minárik, 2022). V tomto případě se opět ukazuje nutnost nahlížet na problematiku otrav metylalkoholem v kontextu užívání alkoholu komplexně a brát v potaz další souvislosti včetně cenové politiky (nejen daného státu), k čemuž mohou v určité míře přispět i poznatky shrnuté v předkládané práci, jenž mohou sloužit jako východiska při diskusích k volbě dalších postupů.

Z adiktologického pohledu vnímám na základě zjištěných informací mezi přijatými opatřeními prostor pro další intervence o které lze doplnit postup v případě podobných otrav. Může být výhodné do intervencí složek zařadit oficiální cestou také organizace působící v oblasti závislostí nebo pracující s osobami bez domova, kdy tyto osoby nemusí mít dostatek zdravotní gramotnosti ani informačních kanálů. Bylo možné také posílit informační kampaň směrem k mladistvým, aby měli dostatek informací získaných pro ně relevantní, přístupnou a zajímavou formou, ve větší míře bylo vhodné také posílit intervence na straně praktických lékařů, kteří mohli předat informace v žádoucí formě například seniorům, a tímto způsobem mohly být vyvráceny mýty o formě protektivního účinku alkoholu a zároveň mohlo dojít k edukaci o „vhodnější“ formě užitelských návyků. Zároveň mělo být dostatečně zmíněno, že se restriktivní opatření netýkala produktů domácích palíren, které nejsou přímo určeny k prodeji. I ve vzorcích takových výrobků se objevily nevhodné příměsi, jak informovala ve své práci Šebáková (2013), přesto byly mnohými spotřebiteli považovány za bezpečný zdroj lihovin.

Uvedený pohled může být zkreslen tím, že byla provedena analýza oficiálních dokumentů a tiskových zpráv jednotlivých orgánů státní správy na řídicí úrovni a nemuselo se podařit zachytit opatření přijímaná na regionální úrovni. Také výsledky práce mohou být do jisté míry zkresleny a zatíženy jednostranností podávaných informací, kdy předpokladem pro úspěšné krizové řízení je udržení klidu a zároveň dojmu o „správnosti“ postupu jednotlivé instituce, přesto by měly být tyto zprávy názorově neutrální. Dalším omezením předkládané práce je zúžení pohledu na problematiku z hlediska užívání alkoholu a omezení se na určitou oblast práva, v tomto smyslu nejsou zohledněny další souvislosti především týkající se problematiky spotřebních daní, mezinárodního obchodu a také mezinárodního práva. V práci se mohou také vyskytnout nepřesnosti v časovém sledu, některé oficiální dokumenty se neshodovaly v uvedených datech, zjištěny byly také nejasnosti v číselných označeních některých opatření, která se mi nepodařila dohledat, je tak možné, že bylo odkazováno na jiné právní předpisy, než jsem předpokládala (např. Usnesení vlády č. 735). Vlivem nedostatečné orientace v problematice jsem také mohla některá významná legislativní opatření opomenout, případně si špatně vyložit obsah některých právních předpisů, ačkoli jsem vždy pracovala také s důvodovými zprávami, které ve velké míře objasňují záměr a význam daného dokumentu. Chyby a nepřesnosti mohly vzniknout také vlivem nesprávného překladu cizojazyčných dokumentů.

5. Použitá literatura a citace

Balíková, M. (2017). *Forenzní a klinická toxikologie: laboratorní toxikologická vyšetření* (Druhé, doplněné vydání). Galén.

Bárta, M. (2017). *Příběh civilizace: vzestup a pád stavitelů pyramid* (Vydání 2). Academia.

Bárta, M., & Kovář, M. (2013). *Civilizace a dějiny: historie světa pohledem dvaceti českých vědců*. Academia.

Becherová, L., Dendisová, M., Člupek, M., Švecová, M. *Ramanova spektrometrie* [online]. n.d., 1-26. Dostupné z: <https://old.vscht.cz/anl/lach2/RAMAN.pdf>

Běláčková V, Janíková B, Vacek J, Fidesová H, Miovský M. "It can't happen to me": Alcohol drinkers on the 2012 outbreak of methanol poisonings and the subsequent prohibition in the Czech Republic. *Nordisk Alkohol Nark*. 2017 Oct;34(5):385-399. doi: 10.1177/1455072517733597. Epub 2017 Oct 26. PMID: 32934500; PMCID: PMC7450851.

Bém, P., Kalina, K., & Radimecký, J. (2003). Vývoj drogové scény a drogové politiky v České republice. In K. Kalina et al., *Drogy a drogové závislosti 1: Mezioborový přístup* (pp. 33-38). Úřad vlády České republiky

Brahmi N, Blel Y, Abidi N, Kouraichi N, Thabet H, Hedhili A, Amamou M. *Methanol poisoning in Tunisia: report of 16 cases*. *Clin Toxicol (Phila)*. 2007 Sep;45(6):717-20. doi: 10.1080/15563650701502600. PMID: 17849250.

Břetislavova dekreta. In: *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky: digitální repozitář* [online]. Praha, n.d. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/snemy/b_dekreta.htm

Buhner, S. H. (2002). *Posvátná a léčivá bylinná piva: tajemství prastarého kvašení*. Volvox Globator.

Časopis českého lékarnictva. (1910). O methylalkoholu k farmaceutickým přípravkům. *Časopis českého lékarnictva*. Praha: Emil Graf, 29(36), 658. Dostupné z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:79ce5a50-ec22-11e8-9445-5ef3fc9bb22f?page=uuid:a3e0ea50-ec82-11e8-bc37-005056827e51>

ČT24. Policie má unikátní přístroj, metanol a pervitin odhalí i přes obal. In: *Česká televize: ČT24* [online]. Praha, 2021, 19.2.2013. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1116464-policie-ma-unikatni-pristroj-metanol-a-pervitin-odhali-i-pres-obal>

Edwards, G. (2004). *Záhadná molekula: mýty a skutečnosti o alkoholu*. NLN, Nakladatelství Lidové noviny.

Hassanian-Moghaddam H, Zamani N, Roberts DM, Brent J, McMartin K, Aaron C, Eddleston M, Dargan PI, Olson K, Nelson L, Bhalla A, Hantson P, Jacobsen D, Megarbane B, Balali-Mood M, Buckley NA, Zakharov S, Paasma R, Jarwani B, Mirafzal A, Salek T, Hovda KE. Consensus statements on the approach to patients in a methanol poisoning outbreak. *Clin Toxicol (Phila)*. 2019 Dec;57(12):1129-1136. doi: 10.1080/15563650.2019.1636992. Epub 2019 Jul 22. PMID: 31328583.

Heiss AG, Azorín MB, Antolín F, Kubiak-Martens L, Marinova E, Arendt EK, et al. (2020). Mashers to Mashers, Crust to Crust. Presenting a novel microstructural marker for malting in the archaeological record. *PLoS ONE* 15(5): e0231696. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231696>

Hilton, S.Simon. Gel na Ruce: Seznam nevyhovujících dezinfekčních prostředků na ruce roste. In: *Agchemigroup: blog* [online]. Praha: AG CHEMI GROUP, 2022, 18.10.2020 [cit. 2022-04-25]. Dostupné z: <https://blog.agchemigroup.eu/jak-roste-seznam-nevyhovujicich-dezinfekcnich-prostredku-na-ruce/>

Holeček, V. Metanol – toxicita a mechanismus účinku. *Revue České lékařské akademie* [online]. Praha: Česká lékařská akademie, o.s, 2013, (9), 14-16. Dostupné z: https://www.medical-academy.cz/cla/revue_9_2013.pdf

Hovda KE, Hunderi OH, Tafjord AB, Dunlop O, Rudberg N, Jacobsen D. Methanol outbreak in Norway 2002-2004: epidemiology, clinical features and prognostic signs. *J Intern Med*. 2005 Aug;258(2):181-90. doi: 10.1111/j.1365-2796.2005.01521.x. PMID: 16018795.

Hovda KE, Hunderi OH, Tafjord AB, Dunlop O, Rudberg N, Jacobsen D. Methanol outbreak in Norway 2002-2004: epidemiology, clinical features and prognostic signs. *J Intern Med*. 2005 Aug;258(2):181-90. doi: 10.1111/j.1365-2796.2005.01521.x. PMID: 16018795.

iRozhlas. (2022, July 19). *V Íránu lidé ‚léčili‘ koronavirus alkoholem, 300 jich zemřelo na otravu a pětiletý chlapec oslepl*. Český rozhlas: iRozhlas. Retrieved from https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/koronavirus-iran-alkohol-lecba-covid-19-metanol-dezinfekce-otrava-pandemie-smrt_2003271545_mim?_ga=2.208141650.139459128.1650981612-423523602.1650981612

Jairoun, A., Hemyari, S., & Shahwan, M. (2020). The pandemic of COVID-19 and its implications for the purity and authenticity of alcohol-based hand sanitizers: The health risks associated with falsified sanitisers and recommendations for regulatory and public health bodies. *Research in Social and Administrative Pharmacy*. 17. 10.1016/j.sapharm.2020.04.014.

- Jančík, D. (2014). „Pít či nepít – to jest, oč tu běží.“ Střety příznivců a odpůrců abstinence v meziválečném Československu. *HISTORICKÁ SOCIOLOGIE* [online]. 2014. 47-69. doi: 10.14712/23363525.2014.12.
- Jenč, F. (1998). *Alkohol jako lék*. Volvox Globator.
- Keller, M. A Historical Overview of Alcohol and Alcoholism¹. *Cancer Res* 1 July 1979; 39 (7_Part_2): 2822–2829. Dostupné z: https://aacrjournals.org/cancerres/article/39/7_Part_2/2822/483694/A-Historical-Overview-of-Alcohol-and-Alcoholism1
- Klika, J. & Jakeš, D. Česká hlava pro AV ČR za unikátní přeměnu metanu v metanol. In: *Akademie věd české republiky: Věda a výzkum* [online]. Praha: Středisko společných činností AV ČR, 26.11.2020. Dostupné z: <https://www.avcr.cz/cs/veda-a-vyzkum/chemicke-vedy/Ceska-hlava-pro-AV-CR-za-unikatni-premenu-metanu-v-metanol/>
- Lanigan S. Final report on the safety assessment of Methyl Alcohol. *Int J Toxicol*. 2001;20 Suppl 1:57-85. doi: 10.1080/109158101750300955. PMID: 11358111.
- Leaf, G., & Zatman, L. J. (1952). A study of the conditions under which methanol may exert a toxic hazard in industry. *British journal of industrial medicine*, 9(1), 19–31. <https://doi.org/10.1136/oem.9.1.19>
- Leo, H. Ueber das Wesen der Methylalkoholvergiftung¹. *Deutsche Medizinische Wochenschrift*. 1925; 51(26): 1062 – 1064.
- Lidové noviny. (1935). Původci hromadných otrav zjištěni: Nesvědomití pokoutní výrobci lihovin způsobili smrt jedenácti lidí. *Lidové noviny*, 43(617), 4.
- Liu, L., Wang, J., Rosenberg, R., Zhao, H., Lengyel, G., Nadel, D. Fermented beverage and food storage in 13,000 y-old stone mortars at Raqefet Cave, Israel: Investigating Natufian ritual feasting. *Journal of Archaeological Science: Reports* [online]. Elsevier, 2018, 8.8.2018, (21), 783-793. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/phil/jaro2019/PAPVA_02/um/Liu_et_al_2018_Fermented_bev_erae_and_food_storage_in_13_000_y.pdf
- Mayer, H. Untersuchungen über eine toxische Wirkung der niederen Fettsäuren. *Archiv f. experiment. Pathol. u. Pharmakol* 21, 119–137 (1886). Dostupné z: <https://archive.org/details/archivfuereexper31unkngoog/page/n134/mode/2up>
- Methanol toxicity. Agency for Toxic Substances and Disease Registry. *Am Fam Physician*. 1993 Jan;47(1):163-71. PMID: 8418579.
- Miles MB., Huberman AM. *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. Thousand Oaks: SAGE Publications; 1994.

Minárik, P. (2022). Metanol zabil v Polsku 13 lidí. In *Novinky.cz: Zahraniční*. Borgis a.s. <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/clanek/metanol-zabil-v-polsku-13-lidi-40393381>

Mravčík, V., CHomynová, P., Grohmannová, K., Janíková, B., Černíková, T., Rous, Z., Cibulka, J., Franková, E., Nechanská, B., Fidesová, H. (2021). *Zpráva o alkoholu v České republice 2021*. Mravčík, V. (Ed.). Praha: Úřad vlády

Niklíček, L. & Štein, K. (1985). *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha: Avicenum

Plichtová, J. (1996). Obsahová analýza a jej možnosti využitia v psychológii. *Čs. Psychologie* 4 (40), 304 – 314.

policie.cz. (2012a). Zřízení speciálního týmu „Metyl“. (2012). *Policie.cz: Zpravodajství* 2012. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.policie.cz/clanek/zpravodajstvi-zpravodajstvi-2012-zrizeni-specialniho-tymu-metyl.aspx>

policie.cz. (2012b). Mimořádné opatření Policie ČR. *Policie.cz: Zpravodajství* 2012. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.policie.cz/clanek/mimoradne-opatreni-policie-cr.aspx>

policie.cz. (2012c). Souhrnné informace ke kauze „Metyl“. *Policie.cz: Zpravodajství* 2012. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.policie.cz/clanek/souhrnne-informace-ke-kauze-metyl.aspx>

policie.cz. (2012d). „METYL“ – dosavadní informace. *Policie.cz: Zpravodajství* 2012. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.policie.cz/clanek/metyl-dosavadni-informace.aspx>

policie.cz. (2012e). „SMOG“ odkryl nelegální sklad lihu. *Policie.cz: Archív tiskových zpráv*. Retrieved April 26, 2022, from <https://www.policie.cz/clanek/smog-odkryl-nelegalni-sklad-lihu.aspx>

Reif, G. Ueber die Giftigkeit des Methylalkohols. *Deutsche Medizinische Wochenschrift* [online]. Thieme Medical Publishers, 9.3.1923, 1923(6), 183-184. doi:10.1055/s-0028-1131856

Rudgley, R. (1993). *The alchemy of Culture: Intoxicants in Society*. London: British Museum Press.

Rulisek J, Balik M, Polak F, Waldauf P, Pelclova D, Belohlavek J, Zakharov S. Cost-effectiveness of hospital treatment and outcomes of acute methanol poisoning during the Czech Republic mass poisoning outbreak. *J Crit Care*. 2017 Jun;39:190-198. doi: 10.1016/j.jcrc.2017.03.001. Epub 2017 Mar 6. PMID: 28291652.

RUSH, B. *An inquiry into the effects of ardent spirits upon the human body and mind: with an account of the means of preventing, and of the remedies for curing them* [online]. 6. New-York: Printed for Cornelius Davis, 1811. Dostupné také z: <https://collections.nlm.nih.gov/ext/mhl/2569025R/PDF/2569025R.pdf>

Skolil, J. Kapaliny do ostříkovačů – toxicita kontra cena. In: *PETROLmedia: Aktuálně* [online]. Praha: PETROLmedia, 2022, 23. 7. 2012. Dostupné z: <https://www.petrol.cz/aktuality/archiv/2012/30/kapaliny-do-ostrikovacu-toxicita-kontra-cena-1223>

Sournia, J. -C. (1999). *Dějiny pijáctví* (přeložil Petr HIMMEL, přeložil Galina KAVANOVÁ). Garamond.

Státní zemědělská a potravinářská inspekce. (2013). *INFORMACE K VÝSKYTU METYLALKOHOLU V LIHOVINÁCH*. Szpi.gov.cz. Retrieved April 20, 2022, from <https://www.szpi.gov.cz/clanek/informace-k-vyskytu-metylalkoholu-v-lihovinach.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>

Šebáková H, Letošník R, Michálková L. Role of the Regional Public Health Authority of the Moravian-Silesian Region in the Methanol Case. *Hygiena*. 2013;58(3):134-137. doi: 10.21101/hygiena.a0978.

Šebáková H, Letošník R. Experiences and Results of Inspections Following the Methanol Case in the Moravian-Silesian Region. *Hygiena*. 2014;59(4):195-197. doi: 10.21101/hygiena.a1307.

Šejvl J, Barták M, Gavurová B, Mašlániová M, Petruželka B, Rogalewicz V, Zacharov S, Miovský M. Public health response to methanol mass poisoning in the Czech Republic in 2012: a case study. *Cent Eur J Public Health*. 2019 Dec;27 Suppl:S29-S39. doi: 10.21101/cejph.a5764. PMID: 31901190.

Šejvl, J., Linhartová, H., Kalina, K. (2019). Alkohol a Bible. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi*, 4(2), 232–242. Dostupné z: <https://www.aplp.cz/alkohol-a-bible/>

Šejvl, J., Miovský, M. (2017). Nejstarší specializované lůžkové zařízení pro léčbu závislosti na alkoholu na historickém území Čech a Moravy: případová studie protialkoholní léčebny ve Velkých Kunčicích (1911–1915). *Adiktologie* [online]. Třebotov: SCAN, 2017, 3.8.2017, 17(2), 134-146. Dostupné z: https://www.addictology.cz/wp-content/uploads/2018/10/clanek_7-1.pdf

Štern, P. (2011). *Obecná a klinická biochemie: pro bakalářské obory studia* (2., upr. vyd). Karolinum.

Tephly TR. The toxicity of methanol. *Life Sci*. 1991;48(11):1031-41. doi: 10.1016/0024-3205(91)90504-5. PMID: 1997785.

Trotter, T. *An essay, medical, philosophical, and chemical, on drunkenness, and its effects on the human body* [online]. London: Printed for T.N. Longman, and O. Rees, 1804. Dostupné také z: <https://wellcomecollection.org/works/bmkxze8z>

Yang, CS., Tsai, WJ. & Lirng, JF. Ocular manifestations and MRI findings in a case of methanol poisoning. *Eye* 19, 806–809 (2005).

<https://doi.org/10.1038/sj.eye.6701641>

Zábranský, T., Běláčková, V., Štefunková, M., Vopravil, J., Langrová, M. (2011). *Společenské náklady užívání alkoholu, tabáku a nelegálních drog v ČR v roce 2007: zpráva z výzkumu: Centrum adiktologie, Psychiatrická klinika, 1. LF UK v Praze a VFN v Praze*. Centrum adiktologie, Psychiatrická klinika, 1. lékařská fakulta v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze.

Zakharov S, Navratil T, Pelclova D. Fomepizole in the treatment of acute methanol poisonings: experience from the Czech mass methanol outbreak 2012-2013. *Biomed Pap Med Fac Univ Palacky Olomouc Czech Repub*. 2014 Dec;158(4):641-9. doi: 10.5507/bp.2014.056. Epub 2014 Nov 6. PMID: 25482738.

Zakharov S, Pelclova D, Navratil T, Belacek J, Komarc M, Eddleston M, Hovda KE. Fomepizole versus ethanol in the treatment of acute methanol poisoning: Comparison of clinical effectiveness in a mass poisoning outbreak. *Clin Toxicol (Phila)*. 2015;53(8):797-806. doi: 10.3109/15563650.2015.1059946. Epub 2015 Jun 24. PMID: 26109326.

Zakharov S, Pelclova D, Urban P, Navratil T, Diblík P, Kuthan P, Hubacek JA, Miovsky M, Klempir J, Vaneckova M, Seidl Z, Pilin A, Fenclova Z, Petrik V, Kotikova K, Nurieva O, Ridzon P, Rulisek J, Komarc M, Hovda KE. Czech mass methanol outbreak 2012: epidemiology, challenges and clinical features. *Clin Toxicol (Phila)*. 2014 Dec;52(10):1013-24. doi: 10.3109/15563650.2014.974106. Epub 2014 Oct 25. PMID: 25345388.

Zakharov S, Pelclova D, Urban P, Navratil T, Nurieva O, Kotikova K, Diblík P, Kurcova I, Belacek J, Komarc M, Eddleston M, Hovda KE. Use of Out-of-Hospital Ethanol Administration to Improve Outcome in Mass Methanol Outbreaks. *Ann Emerg Med*. 2016 Jul;68(1):52-61. doi: 10.1016/j.annemergmed.2016.01.010. Epub 2016 Feb 11. PMID: 26875060.

Zhang, G., Crews, K., Wiseman, H., Bates, N., Hovda, K., Archer, J. and Dargan, P., 2012. *Application to Include Fomepizole on the WHO Model List of Essential Medicines*. [online] World Health Organisation. Dostupné z:

<https://www.who.int/selection_medicines/committees/expert/19/applications/Fomepizole_4_2_AC_Ad.pdf

Zima, T. (2015). Biochemie závislostí. In K. Kalina at al. (Eds.), *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing

Zima, T. Etanol – toxicita a mechanismus účinku. *Revue České lékařské akademie* [online]. Praha: Česká lékařská akademie, o.s, 2013, (9), 11-13. Dostupné z: https://www.medical-academy.cz/cla/revue_9_2013.pdf

Legislativa

MZ (2012a). Mimořádné opatření v souvislosti s rostoucím počtem případů otrav metylalkoholem, ze dne 12. září 2012; č.j. MZDR 32037/2012. Praha: Ministerstvo zdravotnictví.

MZ (2012b). Mimořádné opatření v souvislosti s rostoucím počtem případů otrav metylalkoholem, ze dne 14. září 2012; č.j. MZDR 32317/2012. Praha: Ministerstvo zdravotnictví.

MZ (2012c). Informace k mimořádnému opatření Ministerstva zdravotnictví č.j. MZDR 32317/2012 v souvislosti s rostoucím počtem případů otrav metylalkoholem, ze dne 15. září 2012.

MZ (2012d). Mimořádné opatření v souvislosti otravami metylalkoholem, ze dne 20. září 2012; č.j. MZDR 32764/2012. Praha: Ministerstvo zdravotnictví.

MZ (2012e). Mimořádné opatření v souvislosti otravami metylalkoholem, ze dne 27. září 2012; č.j. MZDR 33888/2012. Praha: Ministerstvo zdravotnictví.

MZ (2012f). Mezinárodní spolupráce v případě metylalkoholu. Příloha k č.j. MZDR 32605/2012. Praha: Ministerstvo zdravotnictví.

Nařízení č. 317/2012 Sb., , kterým se stanoví formulář dokladu o původu některých druhů lihu, destilátu a některých druhů lihovin, Vlády České republiky. (2012). In sbírka zákonů (s. 4042).

RRTV (2012). Tisková zpráva – právní stanovisko RRTV k vysílání reklamy na alkohol, ze dne 18. září 2012. Praha: RRTV.

RVKPP (2017). Souhrnná zpráva o plnění aktivit Plánu nulové tolerance k černému trhu s lihovinami, Praha: sekretariát RVKPP.

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, Předsednictva České národní rady. (1993). In *Sbírka zákonů* (s. 017).

Usnesení vlády ČR k informaci o řešení problematiky výskytu otravy metylalkoholem č. 675. (2012). Dostupné z: <https://apps.odok.cz/attachment/-/down/KORN97C2P3O1>

Vyhláška č. 149/2006 Sb., kterou se provádí zákon č. 676/2004 Sb., o povinném značení lihu a o změně zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, ve znění zákona č. 545/2005 Sb., Ministerstva financí. (2006). In *Sbírka zákonů* (s. 1855).

Vyhláška č. 334/2013 Sb., k provedení některých ustanovení zákona o povinném značení lihu, Ministerstva financí. (2013). In *Sbírka zákonů* (s. 5958).

Zákon č. 110/1997 Sb., o potravinách a tabákových výrobcích a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů, Parlamentu České republiky. (1997). In *Sbírka zákonů* (s. 2178).

Zákon č. 117/1852 Sb., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů. Dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjyguz6mjrg4wta>

Zákon č. 120/1962 Sb., o boji proti alkoholismu, Národního shromáždění. (1962). In *Sbírka zákonů* (s. 0567).

Zákon č. 140/1961 Sb., Trestní zákon, Národního shromáždění. (1961). In *Sbírka zákonů* (s. 0465).

Zákon č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů, Parlamentu České republiky. (2001). In *Sbírka zákonů* (s. 4074).

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, České národní rady. (1990). In *Sbírka zákonů* (s. 0810).

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, Parlamentu České republiky. (2000). In *Sbírka zákonů* (s. 3622).

Zákon č. 307/2013 Sb., o povinném značení lihu, Parlamentu České republiky. (2013). In *Sbírka zákonů* (s. 3539).

Zákon č. 353/2003 Sb., o spotřebních daních, Parlamentu České republiky. (2003). In *Sbírka zákonů* (s. 5730).

Zákon č. 37/1989 Sb., o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, České národní rady. (1989). In *Sbírka zákonů* (s. 0373).

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů, Parlamentu České republiky. (2005). In *Sbírka zákonů* (s. 7093).

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, Parlamentu České republiky. In *Sbírka zákonů* (s. 354).

Zákon č. 61/1997 Sb., o lihu a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákona České národní rady č. 587/1992 Sb., o spotřebních daních, ve znění pozdějších předpisů, (zákon o lihu), Parlamentu České republiky. (1997). In *Sbírka zákonů* (s. 1610).

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, Parlamentu České republiky. (2017). In *Sbírka zákonů* (s. 671).

Zákon č. 676/2004 Sb., o povinném značení lihu a o změně zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů, Parlamentu České republiky. (2004). In *Sbírka zákonů* (s. 12182).

Zákon č. 86/1922 Sb., kterým se omezuje podávání alkoholických nápojů, Národního shromáždění. (1922). In *Sbírka zákonů* (s. 295).

Zákon č. 86/1950 Sb., Trestní zákon, Národního shromáždění. (1950). In *Sbírka zákonů* (s. 213).

Zákon č. 87/1948 Sb., o potírání alkoholismu, Ústavodárného Národního shromáždění. (1948). In *Sbírka zákonů* (s. 801).

Judikatura

Nález Ústavního soudu sp. Zn. Pl.ÚS 23/97, Převzetí či držení osoby v ústavní zdravotnické péči bez jejího souhlasu. (1997). Dostupné z: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-23-97>

Usnesení nejvyššího soudu sp. zn. 5 Tdo 1332/2014. (2014).

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 5 Tdo 721/2014. (2014).

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 1553/2016. (2016).

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 970/2015. (2015).

Usnesení Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 5 To 50/2016. (2016).

Použité zkratky

HZS – Hasičský záchranný sbor

KHS – Krajská hygienická stanice

MV – Ministerstvo vnitra

MZ – Ministerstvo zdravotnictví

NMS – Národní monitorovací středisko

OSN - Organizace Spojených národů

RASFF – Rapid Alert System of Food and Feeds

RRTV – Rada pro rozhlasové a televizní vysílání

RVKPP – Rada Vlády pro koordinaci protidrogové politiky

TČ – trestný čin

TIS – Toxikologické informační středisko

ÚOOZ – Útvar pro odhalování organizovaného zločinu Policie ČR služby kriminální policie a vyšetřování

ÚRN – Útvar rychlého nasazení Policie ČR

WHO – World Health Organisation